

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

3/2011

číslo 102

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah:

1. ÚVODNÍ POZNÁMKA	2
2. HLAVNÍ MATERIÁLY	3
PREDIKTOŘI SOUDOBÝCH EKONOMICKÝCH PROBLÉMŮ (JONÁŠ MLÝNEK)	3
DIMENZE PATOLOGICKÉ UDÁLOSTI SYNDROMU VYHOŘENÍ (JAROSLAV ŠETEK)	19
3. INFORMACE Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA.....	25
O PRŮBĚHU KONFERENCE LIDSKÝ KAPITÁL A INVESTICE DO VZDĚLÁNÍ.....	25
4. K TEORII REDISTRIBUČNÍCH SYSTÉMŮ	29
<i>Možnosti a meze uplatnění stávajících postupů a metod teorie her při řešení konkrétních problémů</i> <i>(Radim Valenčík)</i>	29
TEORIE HER A REDISTRIBUČNÍ SYSTÉMY (APLIKACE V OBLASTI ZDRAVOTNICTVÍ) (MARTIN PROCHÁZKA)	30
5. K PROCVIČENÍ ŠEDÝCH MOZKOVÝCH BUNĚK II (JIŘÍ BENESCH)	40

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík (224933149)

e-mail: valencik@cbox.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

tel.: 224933149

e-mail: valencik@cbox.cz

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 120 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at:

<http://valencik.cz/marathon>

E-mail contact: valencik@cbbox.cz

Do rukou se vám dostává časopis Marathon 3/2011. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:
- Zatím je časopis šířen finančně nenáročnými formami - několik xero kopií, prostřednictvím disket, zasílán prostřednictvím fax modemu, prostřednictvím sítě INTERNET (<http://valencik.cz/marathon>).

- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (4/2011) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. července 2011.

- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.

- Kontaktní spojení, na kterém lze získat podrobnější informace o časopisu, vyjádřit připomínky, zaslat příspěvek apod., je (prozatím) prostřednictvím domácího telefonu: 224933149 (R.Valenčík).

- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@cbbox.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR, na vyžádání je distribuován užšímu okruhu čtenářů v běžné časopisecké podobě, je rovněž k dispozici v Národní knihovně v Praze Klementinu.

- V časopisu jsou uveřejňovány materiály vzniklé při řešení projektu GA ČR Teorie redistribučních systémů (vedený pod číslem 402/09/0086).

- Od počátku roku 2006 je Marathon vybaven redakčním systémem, prostřednictvím kterého lze zveřejňovat příspěvky a reagovat na již uveřejněné příspěvky.

- Příspěvky uveřejňujeme vždy recenzované, zpravidla včetně recenze (příp. ohlasu).

1. Úvodní poznámka

Třetí letošní číslo Marathonu obsahuje:

- Dva hlavní materiály. Oba nepochybně zaujmou. První je z pera začínajícího autora a překvapí svou vyzrálostí. Druhý z rukou zkušeného autora, je věnován problematice, která je většinou z nás blízká.

- Podrobnou informaci o 13. ročníku vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání (mj. zaměřené jednak na odhalení souvislosti mezi reformou jednotlivých systémů sociálního investování a sociální pojištění, dále pak na možnost uplatnění teorie her při analýze konfliktů zájmů, které reformy doprovázejí).

- Část velmi přínosné a zajímavé diplomové práce věnované uplatnění teorie her k problematice zdravotnictví a reforem v oblasti zdravotnictví i s úvodním komentářem, který uvádí, proč není tak jednoduché přímé uplatnění teorie her.

- A nakonec jako „bonbónek“ další hlavolámeček, samozřejmě včetně řešení toho, který jsme přinesli v přecházejícím čísle.

2. Hlavní materiály

Prediktoři soudobých ekonomických problémů

Jonáš Mlýnek¹

„Všichni jsme špatně vyhodnotili zahrnutá rizika. Přehlédli jsme to – akademici, Federální rezervní systém, všichni regulátoři.“ Podle slov bývalého předsedy Rady guvernérů Federálního rezervního systému Alana Greenspana nikdo nedokázal v letech Great moderation neboli Velké zdrženlivosti odhalit příchod nejvážnější distorze od třicátých let dvacátého století. Všichni se nechávali unášet na vlnách optimismu a nepřipouštěli si možnost jakékoliv bouře.

Cílem tohoto textu bude přesvědčit, že ne všichni špatně vyhodnocovali rizika a že recese započatá v roce 2007 nebyla všemi přehlédnuta. Tyto hlasy, které na základě nezdravých fundamentů varovaly před blížící se katastrofou, pouze nebyly vyslechnuty, jelikož byly považovány za krajně radikální, někdy až bláznivé. Avšak historie přece jen této minoritě dala za pravdu. Zatímco zejména ve Spojených státech se dnes jedná o ekonomy, kteří se vyhřívají na pomyslném ekonomickém Olympu. Jejich tváře se denně objevují na renomovaných televizních stanicích, kde představují své nejnovější pohledy na aktuální dění. Jejich jména zná nejen ekonomii se zabývající obec, nýbrž i širší americká i světová veřejnost. Staly se tvářemi největší ekonomické recese od Velké deprese třicátých let minulého století.

Prediktoři mohou být rozděleni do dvou skupin dle profesí – akademičtí ekonomové a investoři. Oba tábory vychází ze stejných dat a úvah, rozdílná je však jejich odpovědnost. Ekonomové prezentují svou vlastní hypotézu, která v případě neúspěchu nenadělá žádnou materiální škodu. Daný člověk pouze bude v budoucnu složitěji obhajovat své názory kvůli pošramocené pověsti. Oproti tomu investoři na tuhle myšlenku sázejí peníze svých klientů, tudíž jsou zodpovědní nejen za svou kredibilitu, nýbrž i za cizí úspory. V případě nepotvrzení radikální hypotézy neznámý ekonom nezíská slávu a opět si může stanovit novou, stejně šokující hypotézu. Na druhé straně investor ztratí prostředky klientům a jeho budoucnost se na tvrdě konkurenčním trhu nerýsuje moc příjemně. Z toho pramení další rozdíl mezi těmito skupinami – hlasitost. Ekonom musí být slyšet, aby upoutal pozornost a stal se pro ostatní hlavním nositelem dané myšlenky. Investoři jsou oproti většinou tomu tiší a až ve chvíli potvrzení hypotézy se k ní začínají hlásit.

Jako vůdce a nejnámější člen této elitní skupiny ekonomů může být jednoznačně označen Nouriel Roubini, který v této práci dostane nejvíce prostoru, jelikož nikdo jiný se netěší většímu uznání spojenému se současnými potížemi. V investorské obci se budu blíže věnovat hypotézám Petera Schiffa. Ale zapomenuti nebudou ani ostatní a představeno bude široké spektrum názorů a osobností, které souvisí viděly za roh.

Chtěl bych se také zamyslet nad otázkou zda prediktoři více pomohli společnosti či společnost více pomohla jim? V této souvislosti je nutné prozkoumat jejich komentáře od počátku recese a zjistit, jak se jejich teze shodovaly s realitou, případně do jaké míry byly rozdílné a zda byly konzistentní. Byla předpověď krize pouhým výstřelem věčných pesimistů nebo se veřejnost mohla na jejich názory spolehnout?

Obecný pohled na ekonomické předpovídání

S příchodem recese na konci roku 2007 se objevil zajímavý fenomén upozorňování na nejrůznější predikce z dob předkrizových. Lidé různých ekonomických profesí začali proklamovat své nedávné myšlenky, které předpovídaly pád hypotečního trhu a některé byly dokonce i konkrétnější a nastiňovaly i následný vývoj. Těchto ekonomů jdoucích proti dobovému mainstreamu byla však pouze hrst a interpretace toho, co nás do této recese dovedlo, se u nich značně různí, tudíž není možné generalizovat a tvrdit, že byla objevena cesta, kterou nikdo jiný neviděl. Ono těch cest totiž bylo více a která z nich byla tou skutečnou bylo, je a ještě zřejmě dlouho bude předmětem spekulace v těch nejvyšších akademických kruzích.

Pomyslná nálepka „prediktor krize“ je vysoce ceněna a dává jejím nositeli zcela jedinečný statut. Upravením zaběhlé ekonomické teorie či vypracováním nové se dostává uznání v uzavřeném akademickém kruhu, zatímco jedna správná predikce přináší slávu mezi širokou veřejností.

¹ Autor je studentem VŠE v Praze. Příspěvek vychází z jeho bakalářské práce (poznámka redakce *Marathonu*).

Vytvoření takové predikce se může jevit jako lehce vykonatelné, pokud člověk detailně prostuduje tržní fundamenty a spojí si tečky s historií. Studie Mezinárodního měnového fondu (dále „MMF“) přinesla závěr, že během období mezi říjnem 1989 a prosincem 1998, kdy se objevilo 60 národních recesí, byly předpovězeny rok před jejím příchodem pouze 2. Ekonomové tedy v dále viděli pouhá 3 procenta z nich. Studie nabízí dvě vysvětlení: ekonomům chybí potřebné informace a nemají motiv k vytváření těchto predikcí.²

Trhy sledují denně tisíce ekonomů, jak je tedy možné, že pouze pár desítek správně vyhodnotilo situaci? S nástupem počítačů ekonomové začali zcela spoléhat na matematické modely při projekcích působení různých ekonomických sil. Ovšem tyto modely nezahrnují těžce měřitelné faktory jako očekávání ohledně budoucnosti a lidskou psychologii. Finanční inženýři, kteří tyto modely zkonstruovali, špatně pochopili jejich omezení a nedostatečně o nich informovali uživatele, kteří je slepě používali, aniž by se zamysleli nad jejich relevancí. Chybou také byla absence širšího pohledu a zahrnutí dalších vědních disciplín zabývajících se lidským chováním. Výstupy se tak staly plochými, protože všichni používali stejné vstupy a algoritmy pro jejich výpočet.

Další problém vězí v Box – Jenkinsonově předpovědicím modelu, ze kterého většina ekonomů vychází. Tato technika je založena na prodlužování časových řad. Predikce jsou tedy vytvářeny na základě dat z blízké minulosti. Problémem je, že tento model není schopen odhalit nečekané výkyvy, tudíž je pro předpovídání podobných událostí jako je recese konce první dekády nového tisíciletí naprosto nevhodný.

Krise a média

Finanční krizi se nevyhne nikdo, a proto se stává terčem zájmu celé společnosti. Média v těchto časech hrají naprosto klíčovou roli. Ratingy sledovanosti zpravodajství a ekonomicky laděných pořadů rostou spolu s prostorem, který je tomuto tématu věnován. Jedná se o ideální dobu pro vyprofilování nových celebrit. A kdo více by o těchto problémech měl hovořit než ten, kdo je očekával dříve než všichni ostatní? Tito ekonomové jsou okamžitě označovány za experty či dokonce guru. Čas strávený na televizních obrazovkách či rádiích a prostor získaný v tištěných médiích prudce eskaluje a spolu s ním také cena dané osoby. Jméno se stává značnou zaručující kvalitou a expertní názor.

Důležité je nezastavit proud myšlenek. Každým dnem publikovat nové články, prezentovat nové hypotézy a hlavně predikce. Šikovné formulování umožňuje ponechání otevřených zadních vrátěk pro brzkou reformulaci v případě jiného než předvídaného vývoje. Přílišná konzistence názorů může vést k jednoduchému odhalení nepřesnosti, tudíž je důležitá také trocha mystifikace. Vysoký společenský kredit dovoluje i odpuštění několika nepřesností. Navíc zapominání je lidské a zpětně již tyto předpovědi většinou nejsou ověřovány. Správný prediktor se snaží ze svého statutu vydělat i více než jen obdiv, a proto je povinností napsání knihy či založení konzultační společnosti.

Tyto osoby mají velký potenciál stát se opinion makerem, tedy názorovým vůdcem se silou ovlivňovat veřejné mínění. Tento statut v sobě nese obrovskou zodpovědnost, protože zejména v období paniky jsou finanční trhy náchylné na jejich slova.

Srovnáme-li však způsob, jakým fungují česká a západní (hlavně americká) média, zjistíme zajímavý rozdíl. V ČR mají daleko větší vliv rychlé komentáře aktuálního vývoje ekonomickým expertem, kterých má každé periodikum, resp. televize více. Jejich renomé však již nikoho nezajímá, protože již jsou představeni jako odborníci. Oproti tomu v západních médiích se k problémům více vyjadřují renomovaní experti z top managementu mezinárodních korporací či špičky současné ekonomické teorie, jejichž kredibilita nemůže být zpochybněna. Je zde tedy kladen větší důraz na kvalitu názoru než na jeho rychlost.

Nouriel Roubini

Marně bychom hledali ekonoma, kterému Velká recese přinesla více slávy než tomuto americkému profesorovi ekonomie na Stern School of Business při New York University. Po narození v tureckém Istanbulu se v brzkém mládí spolu s rodinou přestěhoval nejdříve do iránského Teheránu, poté do Izraele, odkud přesídlil do Itálie, kde na milánské Bocconi University získal bakalářský titul. Poté se již usadil ve Spojených státech amerických, aby na Harvard University získal doktorát v mezinárodní ekonomii. Po studiích krátce vyučoval na Yale University a pracoval v poradních sborech

² LOUNGANI, Prakash. How Accurate Are Private Sector Forecasts? : Cross-Country Evidence from Consensus Forecasts of Output Growth. *IMF* [online]. 4/2000, [cit. 2010-11-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0077.pdf>>.

mezinárodních organizací (MMF, Světová banka), centrálních bank (Fed, Bank of Izrael) a politiků (sbor ekonomických poradců presidenta Clintona, Timothy Geithner). V roce 2004 založil Roubini Global Economics (dále „RGE“), konsultantskou společnost zaměřující se na vypracování ekonomických a finančních analýz s celosvětovým rozsahem. Zde již od založení působí jako ředitel.

Hvězda Nouriel Roubiniho vylétla opravdu vysoko. Veřejnost začala doslova hltat každé jeho slovo. Za poslední 2 roky bychom těžce hledali den, kdy se neobjevil na některém z kanálů věnujících se ekonomickému zpravodajství jako CNBC, Bloomberg atd. Proslulý týdeník Time jej v roce 2009 zařadil mezi stovku nejvlivnějších lidí, magazín Foreign Policy jej ve stejném roce umístil na čtvrtou příčku v žebříčku největších světových myslitelů a o rok později se v této prestižní společnosti ocitl na dvanácté pozici, v měsíčníku Prospect Magazine se objevil dokonce na druhém místě mezi největšími žijícími intelektuály a Forbes jej zařadil mezi 10 akademiků, jejichž rady by neměly být přehlíženy.

Jak sám tvrdí, nejvíce jej svým dílem ovlivnil John Maynard Keynes a jeho následovník Hyman Minsky. Právě na Keynesovu adresu pronesl, že se jedná o „*nejbrilantnějšího ekonoma, který nikdy nenapsal rovnici*“, tímto heslem se sám také řídí. Mohl by být řazen mezi neokeynesiánci, ačkoliv sám o sobě tvrdí, že není věrný žádnému ekonomickému směru, ale že si vybírá z každého část.

Své akademické bádání zaměřil na rozvíjející se trhy. Zejména studium asijských a latinskoamerických měnových krizí mu, dle jeho vlastních slov, pomohlo k objevení paralel s vývojem v USA na počátku nového milénia a tedy i formulování predikcí, které jej proslavily. Na základě závěru, že společným znakem těchto upadajících ekonomik byl enormní deficit běžného účtu platební bilance, začal být skeptický k americké budoucnosti.

Předkrizové predikce

Ve svých pracích z roku 2005 se již vyjadřuje o realitním trhu jako o bublině a spekuluje nad možností Fedu zasáhnout a ukončit ji.

Za zlomový by se však dal označit jeho výstup ze 7. září 2006 na semináři Mezinárodního měnového fondu na téma *U.S. and Global Outlook* ve Washingtonu, D.C. Roubini byl již v této době znám svými pesimistickými výhledy na budoucnost světové ekonomiky, proto byl také uveden jako „*nejprominentnější šířitel názoru, že americká ekonomika nezadržitelně směřuje k recesi*“.

Jako vůbec poprvé zde také přichází s časovým vymezením své předpovědi, když konstatuje: „*Nezastávám pouze názor, že v příštím roce vstoupíme do recese, ale jsem přesvědčen, že se bude jednat o recesi mnohem bolestnější v porovnání s tou, která se dostavila v roce 2001 a trvala pouze dva kvartály.*“ Podle dat amerického Národního úřadu pro ekonomický výzkum (NBER), který je rozhodujícím orgánem při stanovování doby trvání recesí, započala Velká recese v prosinci 2007 a skončila v červnu 2009, tudíž tato Roubiniho predikce se naplnila a přinesla mu slávu, o které se mu v době jejího vyřčení ani nesnilo.

Jako hlavní důvody svého přesvědčení uvádí nebezpečnou směs upadajícího realitního trhu, vysokých cen ropy a vysokých krátkodobých úrokových sazeb.

Velký prostor přednášky věnoval implikacím pádu realitního trhu. Upozorňuje na potenciální riziko spojené s investičními instrumenty navázanými na tento trh – zejména MBS³, které by mohlo vést k problémům brokerských společností a investičních bank. V případě pádu některé z těchto institucí nevylučuje podstatné zvýšení systémového rizika. Zmiňuje také enormní kreditní riziko, kterému jsou vystaveny vládou podporované hypoteční agentury Freddie Mac a Fannie Mae. Žádná konkrétní predikce však není vyřčena.

Na závěr uvádí: „*Neočekávám celosvětovou recesi, spíše se bude jednat o globální zpomalení ekonomického vývoje.*“ To ještě netušil, že i ty nejčernější předpovědi se vyplní.

Začátkem roku 2007, kdy se dle veřejného konsenzu pád realitního trhu v USA blížil ke konci, Roubini argumentuje, že to nejhorší je stále před námi a dno očekává někdy v průběhu roku 2008. Tato jeho předpověď se však nenaplnila, protože pád realitního trhu měřený House Price Indexem se nezastavil ani na začátku roku 2011.

Předzvěstí evropské dluhové krize, která vypukla začátkem roku 2010, byla práce z poloviny roku 2007 nesoucí název *Growth Differentials in the EMU: Facts and Considerations*, ve které upozorňuje na pokles reálného HDP na hlavu a ztrátu produktivity a konkurenceschopnosti v Portugalsku, Itálii, Řecku a Španělsku, tedy zemích označovaných dnes v ekonomických kruzích akronymem PIGS. V tomto případě Roubini pouze doporučil vývoj v těchto zemích k podrobnějšímu studiu a předpovědím se vyvaroval.

V polovině září roku 2007 se Roubini vrátil do MMF ve zcela odlišné pozici, než když přicházel o rok dříve. Jeho pesimistický výhled na realitní trh se ukázal oprávněným, ovšem jeho předpověď o

³ Mortgage-Backed Security – cenné papíry kryté hypotékami

recesi se doposud nenaplnila. Hned ovšem prokázal, že si stále stojí za svými slovy, když zmínil, že problémy realitního trhu se pomalu začínají přelévat do dalších sektorů, které jsou přímo navázány na největší tažnou sílu amerického hospodářství – spotřebu, která tvoří 70 % HDP. Cena ropy navíc stále roste. „*USA čeká tvrdé přistání a recese. Očekávám, že tyto finanční problémy přetrvávají a dostanou se do ničemného kruhu, kde se budou neustále zhoršovat finanční trhy i reálná ekonomika.*“ Roubini tenkrát ještě nečekal výraznější uvolnění monetární politiky ze strany Fedu při boji s recesí, stejně tak si stál za svým rok starým názorem, že se nebude jednat o celosvětovou recesi, nýbrž pouze o zpomalení. Sám tedy ještě netušil, jak velký otřes se blíží a jakou zkázu přinese.

Roubiniho dvanáct kroků k finanční katastrofě

Práce, která však Roubiniho nejvíce proslavila, byla poprvé publikována 5. února 2008 a nese název *The Rising Risk of a Systemic Financial Meltdown: The Twelve Steps to Financial Disaster*. Považují za důležité ji podrobně rozebrat, protože právě díky ní se dnes Roubini ve světě těší takovému respektu. Snaží se zobrazit rizika, kterým dobový finanční systém čelil, v katastrofickém scénáři s dvanácti kroky, jenž ovšem zdaleka nebyly nereálné a pravděpodobnost jejich naplnění každým dnem rostla.

Prvním rizikem je nejhorší krize realitního trhu v historii, kdy ceny realit poklesnou o 20 – 30 %. Již ve svých dřívějších studiích varuje před pádem tohoto trhu, tudíž se v tomto případě nejedná o prvotní predikci. Ceny bydlení však od tohoto dne v některých regionech USA klesly i o více než 30 %.

Druhou nepřijemností pro finanční systém by měly být nejen předpovídané ztráty ze subprime hypoték, ale také ze všech ostatních druhů hypoték, protože i zde byly využívány stejně nezodpovědné praktiky při jejich poskytování. Dle Roubiniho odhadu měly tyto toxické rysy okolo 60 % hypoték uzavřených mezi lety 2005 a 2007. Ztráty by měly být vyšší než 400 miliard dolarů, což byl v té době nejčernější odhad. Zde nedochází k mýlce, protože dnes již je jasné, že tyto ztráty se budou počítat v bilionech dolarů.

Třetí strašák se skrývá v nárůstu nezaplacených nezajištěných spotřebitelských dluhů jako jsou kreditní karty, studentské půjčky, půjčky na automobily či zboží dlouhodobé spotřeby. Dluhy plynoucí z kreditních karet sice od počátku recese poklesly, ovšem způsobeno to nebylo lepší disciplínou amerických spotřebitelů, nýbrž odpisy těchto toxických aktiv z rozvah bank. I zde měl tedy Roubini pravdu.

Čtvrtá předpověď říká, že ústavy pojišťující finanční deriváty budou objeveny v daleko horším stavu, než tvrdí regulátoři. Některé tyto společnosti byly na pokraji solventnosti a stále se pyšnily AAA ratingem. Vlajkovou lodí byla rozhodně AIG, která musela být zachráněna 182,3 miliardami dolarů amerických daňových poplatníků a stala se de facto státní společností. Navíc se také dočkala několika snížení svého ratingu.

Pád trhu s úvěry na komerční nemovitosti je pátou částí katastrofického scénáře. Ceny těchto nemovitostí se propadly od vrcholu v polovině roku 2008 o 45 %, což je vrátilo na úroveň z roku 2001. To je hlavní příčinou poklesu zájmu o CMBS⁴, jejichž trh se v roce 2008 zcela zmrzil spolu s úvěry na tyto nemovitosti, jelikož banky nebyly ochotné nést kreditní riziko, kterého se pomocí těchto instrumentů zbavovaly.

Ve své šesté predikci profesor tvrdí, že dojde k pádu významné regionální nebo dokonce národní banky s nebezpečnou expozicí vůči realitnímu trhu. Věřitelé poté začnou panikařit. Fed bude muset ujistit, že některé instituce jsou příliš velké, aby padly. I přesto bude muset vláda zachraňovat banky finanční injekcí, což bude mít negativní dopad na fiskální statut, a v krajních případech také znárodněním. Tato předpověď se Roubinimu povedla do puntíku. Již za měsíc trhy odmítly poskytnout potřebný kapitál investiční bance Bear Stearns, která by 13.3.2008 zkrachovala, kdyby jí Fed neposkytl dodatečnou kreditní linku a poté ji nezachránil odkup jedním z hlavních hráčů na světovém bankovním poli JPMorgan Chase. 7. září musela vláda přikročit k zestátnění hypotečních agentur Fannie Mae a Freddie Mac, které se staly příliš velkým rizikem nejen pro americký finanční systém. Ovšem tím pravým katalyzátorem této predikce bylo 15. září 2008, kdy jedna z největších amerických investičních bank Lehman Brothers zažádala o ochranu před věřiteli. Jednalo se o největší bankrot v historii. Další znárodnování na sebe nenechalo dlouho čekat a již 17. září téhož roku byla vláda nucena poskytnout pojišťovně AIG půjčku ve výši 85 miliard dolarů, aby ji zachránila před krachem, výměnou za 80 % akcií. Trhy zcela pohltila panika. Bylo zapotřebí zvýšit pojištění vkladů v bankách, aby se věřitelé trochu uklidnili před hrozcím krachem bankovního systému. Proto prezident George Bush 3. října podepsal *Emergency Economic Stabilization Act of 2008*, který zvyšoval pojištění vkladů ze 100 000

⁴ Commercial Mortgage-Backed Security – cenné papíry kryté komerčními hypotékami

dolarů na 250 000 dolarů a také umožňoval odkoupit či poskytnout záruky za toxická aktiva až do výše 700 miliard dolarů. Roubini tedy zcela přesně předpověděl události, které Spojenými státy hýbaly na podzim roku 2008.

Sedmá část říká, že ztráty, které banky utrpí ze spekulativních půjček, budou stále narůstat, protože banky již nebudou schopny sekuritizovat je a prodávat dále. Banky jsou stále nuceny odepisovat půjčky, u kterých už nelze očekávat jejich splacení. V roce 2008 se tempo odepisování toxických aktiv prudce zvýšilo. Dle odhadů MMF banky po celém světě mezi lety 2007 a 2010 odepsaly toxická aktiva a zvýšily rezervy na ztráty z nich plynoucí v celkové výši 2,2 bilionu dolarů.

Následující část předpovídá nárůst počtu firem nesplácejících své závazky. Dlouhodobý průměr (1971 – 2007) byl 3,8 % a profesor byl přesvědčen, že se hodnota dostane vysoko nad 10 %. Doposud se tak nestalo. Nejvýše se míra nesplacení závazků firem dostala v roce 2009 na 5,65 %. Důvodem jsou rozhodně rozsáhlé statní zásahy ve formě buď přímých kapitálových injekcí nebo různých záruk. Důležitou roli sehrála také vládní agentura Small Business Administration, která pomáhá menším podnikům získávat půjčky.

Devátá část se týká stínového finančního systému, jehož instituce si půjčují krátkodobě likvidní kapitál (stejně jako např. banky) a investují jej dlouhodobě do méně likvidních aktiv. Konkrétně se jedná o investiční banky, fondy peněžního trhu, hedgeové fondy, specializované pojišťovny a různé další nebankovní instituce. Podstatné je, že nejsou regulovány stejně jako banky, tudíž v případě potíží nemají přístup k prostředkům věřitele poslední instance. Roubini v této části finančního systému očekává velké potíže. Podívejme se blíže na jednoho z hlavních hráčů ve stínovém finančním systému – hedgeové fondy. Hodnota spravovaných aktiv od vrcholu v roce 2007 poklesla o 29 % na počátku roku 2009 a počet těchto fondů se ze 7634 v roce 2007 snížil na 6723 v polovině roku 2009. Navíc stále je ve vzduchu jejich tvrdší regulace. Z pěti hlavních amerických investičních bank dnes již ve své předkrizové podobě neexistuje žádná z nich. Jejich osudu se budu věnovat v následující kapitole při komentáři k událostem ze září 2008. Roubini se tedy nemýlil ohledně prohloubení problémů v tomto téměř neregulovaném sektoru.

Desátá předpověď hovoří o pádu amerických akciových trhů. Investoři si uvědomí, že se nachází ve větších problémech, než si připouštěli, finanční ztráty se budou navyšovat a výnosy budou klesat nejen ve finančním sektoru. Dá se očekávat propad minimálně o 28 % na indexu S&P 500, což je průměrný pokles akciových trhů v období recese. Skutečný propad však byl ještě mnohem horší. Od hodnot dne publikování článku tento index upsal více než 50 % při dosažení úplného dna v březnu 2009. Roubini očekával prudké poklesy na trzích po celém světě a skutečně se tomu tak stalo.

Zhoršení nedostatku úvěrových zdrojů na finančních trzích bylo jedenáctou predikcí. Vyschnutí likvidity se nevyhne ani obvykle vysoké likvidním trhům s deriváty. Problémy se dostaví na mezibankovní trhy, kde ovládne nedůvěra a kreditní riziko. Úrokové sazby, při nichž si banky mezi sebou krátkodobě půjčují, vzrostou. Masivní dodávání likvidity centrálními bankami nebude mít požadovaný efekt, protože nedůvěra na trzích bude převládat. Další ze zcela přesných predikcí. Problémy s likviditou se obvykle projevují v rozšíření rozdílu mezi úrokovou sazbou zcela bezpečné investice (např. krátkodobých prostředků na účtu centrální banky) a jiné trochu riskantnější, ale za obvyklých podmínek stále bezpečné investice (např. krátkodobé depozitum u jiné banky). Konkrétním nástrojem je např. TED spread, který poměruje rozdíl úrokového výnosu z krátkodobých amerických vládních cenných papírů a tříměsíčního dolarového LIBORu neboli sazby, za kterou si jsou banky ochotny krátkodobě půjčovat mezi sebou. Za normálních podmínek se TED spread pohybuje okolo 30 bazických bodů, avšak během recese se dostal až na 465 bazických bodů. Důvěra mezi bankami tedy poklesla tak nízko, že za výpůjčku peněz mezi sebou požadovaly bezprecedentně vysokou rizikovou prémii. Další spolehlivým ukazatelem nejistoty na trzích je index VIX, který je nejpoužívanějším ukazatelem volatility. Poměruje ceny opcí na index S&P 500, které jsou obchodovány na největším americkém trhu s opcemi – Chicago Board Option Exchange. Zobrazuje očekávanou třicetidenní volatilitu tohoto indexu. Obvyklá hodnota se pohybuje okolo 20 bodů. Hodnota okolo 10 bodů značí spokojenost, naproti tomu pokud se dostane nad 30, pak je na trzích očekávána nejistota. V listopadu 2008 se VIX vyšplhal nad 80 bodů, což je do dnes platné historické maximum.

V poslední dvanácté předpovědi Roubini vůbec poprvé připouští příchod globální ekonomické recese, která bude mít nejtěžší dopady za poslední čtvrtstoletí. Omezený přístup ke kapitálu povede k hromadnému výprodeji aktiv pod jejich fundamentální hodnotou, což způsobí vysoké ztráty. Globální recese přišla v roce 2009, kdy se celosvětový hrubý domácí produkt měřený v tržních cenách snížil o 2 %. Vyhnout se ztrátám v této době bylo velice obtížné pro každého. Za pouhý rok a půl (druhé pololetí 2007 a rok 2008) americké domácnosti ztratily čtvrtinu svého celkového majetku. V absolutním vyjádření se jednalo o 8,3 bilionu dolarů. Ke konci roku 2008 se počet lidí s majetkem přesahujícím jeden milion amerických dolarů snížil meziročně o 14,9 % a majetek této skupiny se zmenšil dokonce o 19,5 %.

Na závěr profesor předkládá otázku, zda je Fed spolu s dalšími regulátory v čele s Kongresem schopen poskytnout včasnou, smysluplnou a soudržnou pomoc, kterou by dokázal odvrátit to nejhorší - systémovou krizi? Sám se k tomu ovšem staví pesimisticky.

Z dvanácti bodů tohoto katastrofického scénáře se jich jedenáct zcela naplnilo. Některé z nich se však v realitě ukázala být ještě horší. Nebezpečně pravdivý článek se stal důvodem, proč se Roubinimu začalo přezdívat Dr. Doom neboli Doktor zkáza.

Právě v této době si jej začínají více všimnout média a začíná se objevovat v celostátních televizích jako zástupce proudu s názorem, že Spojené státy se nachází v obrovských problémech, které vyústí v bolestnou recesi, která se však neomezí pouze na největší světovou ekonomiku. Stále je však vnímán jako neopodstatněný pesimista, jemuž dají za pravdu až podzimní události.

Názory v průběhu recese a po ní

Koncem března se objevuje na CNBC při diskuzi o realitním trhu. Dobový konsenzus říkal, že tento segment se již téměř na dně, což byl také názor, který obhajoval Roubiniho oponent a zjevně také moderátoři. Profesor newyorské univerzity tuto ideu odmítl s tím, že trhy s bydlením se budou nadále propadat. Zmínil očekávané zhoršení dat v počtu prodaných nově vystavěných domů (pád o 30 až 40 %) a pokles v cenách domů o dalších 20 %. Vezmeme-li jako výchozí data z března 2008, pak se prodej nových výstavby propadl k dubnu 2009 až o 52,5 %, průměrná cena domu poklesla nejméně o 13 % a mediánová cena o 26 %.

V dalším interview pro CNBC poprvé formuluje přesnou predikci délky recese. Domnívá se, že bude rozhodně delší než rok, s největší pravděpodobností až šest kvartálů, v čemž se nemýlí, protože recese dle oficiálních dat opravdu trvala 18 měsíců. Dále se zmiňuje, že na dno se ekonomika nedostane v druhém pololetí, jak je široce očekáváno, nýbrž až začátkem příštího roku. V současné době by se dalo za konsenzus dopadu na dno označit jaro 2009.

V květnu Roubiniho pozvali do Hong Kongu a Číny místní podnikatelské špičky, aby se od něj dozvěděli, jaký je jeho názor na směr, kterým se bude ubírat asijská ekonomika. Bylo jim řečeno, že problémy v USA již nejsou spojeny pouze se subprime hypotékami, nýbrž že se oslabení objevuje už i na spotřebitelské straně, což negativně ovlivní vývoj ve všech exportem tažených asijských zemích. Konkrétně předpovídá ukončení pětiletého období desetiprocentního růstu HDP v Číně a pokles k osmi procentům. Kontrakce čínské ekonomiky však byla vážnější a růstová degrese se dostala až na 6,2 % v prvním kvartále roku 2009.

V srpnu Roubini navýšil očekávané ztráty finančního systému na 2 biliony dolarů a za časový rámec označil konec roku 2009. Tato predikce se ukázala být příliš pesimistickou, jelikož dle dat agentury Reuters tyto ztráty dosáhly „pouze“ 1154,2 miliard dolarů v daném období.

Dále se zmiňuje, že inflace podle něj nebude problémem, který budou muset banky v nejbližší době řešit, protože se budou primárně zabývat poklesem ekonomik a otázkami ohledně finanční stability. Toto vyjádření se týká také ECB, která bude muset do konce roku snížit svou klíčovou úrokovou sazbu, což se také uskutečnilo.

V červenci se titulky amerických i světových ekonomických médií plní zprávami o insolvenční nutnosti zachránit hypoteční agentury Fannie Mae a Freddie Mac. Roubini, jakožto téměř každodenní komentátor v těchto médiích, zmiňuje, že již před dvěma lety tento vývoj předpokládal.

O měsíc později již široce hovoří o přenesení recese do ostatních částí světa, včetně rozvíjejících se trhů, jejichž vysoký růst bude utlumen. Dále hovoří o poklesu cen komodit o 30 % od jejich vrcholu. Propad byl však výraznější a například komoditní index banky Goldman Sachs odepsal k jaru 2009 70 %.

Již v srpnu, kdy byla hlavní úroková sazba Fedu na dvou procentech, očekával Roubini její pokles až k nule.

Září přineslo finančnímu systému potíže, o kterých se snilo jen několika lidem. Pár dní před pádem Lehman Brothers Roubini odhadl očekávanou výši balíčku nutného k záchraně americké ekonomiky na 200 až 300 miliard dolarů. Do konce ledna 2011 již daňoví poplatníci ze země strýčka Sama zaplatili 560 miliard dolarů.

V předvečer oznámení bankrotu Lehman Brothers hovoří profesor o pádu všech ostatních hlavních amerických investičních bank – Merrill Lynch, Morgan Stanley i Goldman Sachs. Říká, že pokud si nenajdou kupce, nevyhnou se osudu Lehman Brothers. Na jednu stranu se Roubini nemýlí, na druhou ano. Z amerického bankovního systému zmizely všechny tyto instituce, avšak bankrotu se nevyhla pouze Lehman Brothers. Bank of America odkoupila Merrill Lynch a Goldman Sachs spolu s Morgan Stanley opustili statut investičních bank a stali se bankovními holdingovými společnostmi, které již podléhají široké regulaci a mají přístup k pojištění vkladů a zdrojům věřitele poslední instance.

V říjnu Roubini mění svůj výhled na délku recese a explicitně vyjadřuje své přesvědčení, že americká ekonomika bude po dva roky klesat. Již výše bylo zmíněno, že jeho prvotní predikce ohledně doby trvání byla správná, tudíž v tomto případě byl profesor příliš pesimistický. Dále předpovídá cenu ropy pod padesátí dolary – splnilo se, pád komodit o dalších 20 % ze současných hodnot (i v tomto případě byl propad komodit větší, než předpokládal) a zvěstuje, že během půl roku se společnost začne obávat deflace a bude hrozit stagdeflace neboli stagnace spojená s deflací. Strach z deflace se do konce roku dostavil a tato skutečnost se jasně odráží v zainteresovanosti společnosti. Tu můžeme vidět v počtu zadání vyhledávání pojmu deflace v nejpoužívanějším světovém internetovém vyhledávači Google. Oproti obvyklým hodnotám se frekvence zadávání ke konci roku zvýšila 4x a v druhé polovině listopadu dokonce 13x. Nezaměstnanost vidí nejvýše mezi 8,5 % a 9 %, což je optimistický odhad, jelikož koncem roku 2009 oficiální míra nezaměstnanosti v USA dosahovala až 10 %.

Při vytváření výhledu na rok 2009 předpovídá Dr. Doom, jak je Roubini v této době již běžně označován, výrazné problémy ruské ekonomiky. Ve skutečnosti byl kvartální pokles v tomto roce 8 %. Čínský růst, který očekával okolo 5 %, byl však nižší, když průměrný čtvrtletní růst dosáhl 8,5 %. Stále vidí 25% pád amerických akciových trhů, což se vyplnilo, jelikož index S&P 500 při pádu na dno poklesl jen o pár procent více než Roubini předpokládal. Americká ekonomika podle něj bude držet v pásmu mezi nulovým a procentním růstem HDP – ve skutečnosti tento ukazatel dosáhl hodnoty 0,25 %. Míra nezaměstnanosti dle očekávání ke konci roku dosáhne 10 %. V tomto případě se profesor nemýlil. Globální HDP by měl poklesnout o 1 %, což byl lehce optimističtější odhad, jelikož nominální HDP poklesl o 1,3 % a v reálném vyjádření dokonce o 2,5 %.

Začátkem roku se profesor zúčastnil světového ekonomického fóra v Davosu, kam přijel již s hvězdným statutem. Světová média o něm hovořili jako o rockové hvězdě přijíždějící na svůj nejočekávanější koncert. Největší persóny finančního a politického světa si přicházely poslechnout jeho názory. Ovšem Dr. Doom pouze potvrdil svou novou přezdívku, protože svůj výhled nijak nezměnil a stále byl přesvědčen, že to nejhorší ještě nepřišlo a že akciové trhy poklesnou o dalších 20 %. Podle hlavních akciových benchmarků S&P 500 a Dow Jones indexu si trhy upsaly při pádu na dno právě zmíněných 20 %.

V březnu, kdy se akciové trhy dostaly na dno (S&P 500 až na 666 bodů), se profesor nechal slyšet, že index S&P 500 bude klesat dále až k hranici 600 bodů. I když ceny akcií začaly stoupat, upozorňoval společnost, že se jedná pouze o další rally na medvědímu trhu. Avšak tentokrát se již opravdu jednalo o obrácení trendu.

Ke konci prvního kvartálu 2009 Roubini uvádí svůj nový pohled na dobu trvání recese, když nyní očekává, že by mohla trvat až 36 měsíců, avšak nechává si otevřené dveře dodatkem, že se může jednat o technickou recesi, tudíž že by HDP neklesal, ale ekonomická aktivita by byla stále utlumená. Výhled pro rok 2010 vyslovuje značně pesimističtější. Nezaměstnanost se nevyšplhala na předpovídaných 11 % a růst HDP je také vyšší než 0,5 % (z doposud získaných oficiálních dat). Roubini také hovoří o nutnosti druhého stimulačního balíčku na počátku roku 2010. Ten ovšem nepřišel dříve než na podzim a dosáhl výše 600 miliard dolarů.

V červenci 2009 překvapuje svět svým prvním výrazně optimistickým výrokem, když vyjadřuje přesvědčení, že to nejhorší již je za námi. Avšak optimismus brzdí předpovědí, že ačkoliv USA nebudou v recesi, růst bude velice slabý a po minimálně dva roky bude pod tříprocentním potenciálem. Krátce na to vystupuje s prohlášeními, že rizika recese s dvojitým dnem se zvyšují, protože výstupní strategie se aplikují příliš brzy a také ceny ropy, energií a potravin jdou nahoru rychleji než fundamenty. Druhé dno by mohlo přijít na přelomu let 2010 a 2011.

Na podzim Dr. Realist, jak Roubini sám sebe v této době přejmenoval, upozorňuje na fakt, že za poslední půlrok trhy stouply příliš mnoho a příliš rychle. Tento růst byl způsoben z podstatné části nezdravou strategií, při níž si investoři levně vypůjčovali dolary, investovali je a tím vyhnali ceny aktiv vysoko a začali nafukovat další bublinu na amerických trzích s aktivy. Referoval tím mimo jiné také ke zlatu, které mezi investory získávalo nebývalou důvěru a varuje před bezhlavým nakupováním této komodity.

Ke konci roku také vyjádřil pochyby nad ekonomikou Brazílie, když tvrdil, že brazilský real je značně nadhodnocený, poté co se stal nejvíce posilující měnou rozvíjejících trhů v roce 2009. Tady se Roubini mylí, jelikož real se v následujícím roce pohyboval okolo stejné hranice, při níž byla očekávána depreciační.

Predikcemi na rok 2010 profesor potvrdil svou pesimistickou povahu. Se vstupem do druhé poloviny roku podle něj přijde zpomalení, a zatímco růst v prvním pololetí očekává na úrovni 3 %, ve druhém poklesne na 1,5 % kvůli ústupu působení záchranného balíčku. V tom samém období by také měla přijít korekce na trhy s cennými papíry spojená s oslabováním dolaru. Téměř patnácti procentní korekce však na americké akciové trhy přišla již ve druhém kvartálu a s příchodem druhého pololetí se trend obrátil a trhy se vrátily na původní hodnoty (měřeno indexem S&P 500). Avšak trhu

s komoditami by se měl tento pokles vyhnout díky rostoucí poptávce na straně rozvíjejících se trhů. Komoditní trhy se na podzim staly jednou z nejvýnosnějších investic.

S příchodem jara svět sledoval evropskou dluhovou krizi, která se naplno projevovala zejména v Řecku. Roubini již koncem ledna na Světovém ekonomickém fóru v Davosu tvrdil, že Řecko je za hranicí bankrotu, avšak dále upozornil, že existenční problémy by Eurozóně mohly přinést až potíže Španělska. S narůstajícími problémy dle newyorského profesora narůstalo riziko příchodu druhého dna v Evropě a zejména značného oslabení eura, které se mělo dostat až na hranici parity s dolarem, jinak by Eurozóna mohla padnout.

V návaznosti na evropský vývoj očekává, že Fed udrží svou klíčovou úrokovou sazbu u nuly nejméně do konce prvního kvartálu roku 2011, což se zatím plní. Další nepřijemnou zprávou, kterou Roubini do světa vypustil, bylo jeho očekávání poklesu cen akcií o dalších 20 %. Propad se neměl vyhnout ani cenám komodit. Ani tentokrát se však nedostavila již déle vyhlášená korekce.

S příchodem druhého pololetí se Dr. Doom vyjadřuje o vztahu mezi americkou a evropskou ekonomikou jako o „*soutěži krásy, kde se nehledá ta nejkrásnější, nýbrž nejméně ošklivá*“. Tím vysvětluje, že trhy začaly negativněji reagovat na problémy v USA než na ty evropské, proto se jeho předpověď, že euro klesne až k paritě s dolarem, nevyplnila.

Koncem srpna se opět vrací ke svému stálému tématu – recese s dvojitým dnem neboli recese ve tvaru W. Její možnost diskutuje již téměř dva roky, avšak teprve v tuto chvíli se zmiňuje o jejím příchodu s nejvyšší pravděpodobností – až 40 %. Je přesvědčen, že růst bude ještě nižší, než očekával, a to značně pod 1 %, což může jednoduše vyústit v prohloubení potíží, protože vláda již použila veškeré zbraně pro boj s recesí a nemůže si již dovolit další fiskální stimul. Výsledkem by mohl být podobný scénář, který je znám z Japonska jako ztracená dekáda v devadesátých letech. Nejistotu vhnal zejména na bankovní sektor tvrzením, že polovina z téměř 800 amerických bank se nevyhne bankrotu. Právě tento rozhovor pro CNBC se podobá způsobu, jakým představil úspěšné predikce, kterými se proslavil. Do budoucna navíc společnosti slibuje novou finanční krizi, která vznikne do dvou až tří let z kombinace slabých reforem finančního systému a rozsáhlých veřejných dluhů. Pokud by se v budoucnu vyplnil i tento scénář, mohl by se Roubini konečně zbavit své neoblíbené přezdívky Dr. Doom na místo jím propagované Dr. Realist.

Širší pohled na Roubiniho predikování

Ve své knize *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance* z roku 2010 představuje Roubini svůj obecný pohled na původ krizí, který je v rozporu s tehdejšími převládajícími názory, který formuloval Nassim Nicholas Taleb. Ten ve své knize *Black Swan* představil koncept vnímání krizí, jakožto černých labutí neboli událostí, jejichž výskyt je za hranicemi obvyklého očekávání, nemají žádnou návaznost na minulost a jejich dopad na společnost je velice významný. Roubini nesouhlasí, že finanční krize jsou událostmi přicházejícími z čistého nebe, proto hned v úvodu své knihy tuto teorii vyvrací tvrzením, že se nejedná o nic neočekávatelného, nýbrž že ekonom naslouchající fundamentům by si měl být vědom těchto hrozeb. Tudíž tvrdí, že pád hypotečního trhu v USA nebyl ničím překvapivým. Snaží se přesvědčit společnost o tom, že se v případě jeho přesných predikcí nejednalo o náhodu, nýbrž o pouhé pochopení základních signálů, které vysílala ekonomika.

V interpretaci ekonomických fundamentů si Roubini od roku 2005 udržuje pozoruhodnou úspěšnost. V průběhu nedávné recese se však ve snaze, být co nejvíce na očích, pokoušel často o přesnější predikce s kvantitativními parametry, což jeho úspěšnost snížilo. Obecně by se dalo říci, že jeho předpovědi bývaly pesimističtější než konsenzus, tudíž se více blížily realitě. Analytici z Wall Street se většinou snažili vyjadřovat o stavu ekonomik co nejpozitivněji, aby se na trhy vrátil optimismus.

V počátcích recese byly jeho názory velice přesné, avšak zvyšováním frekvence vystupování v médiích začala přesnost opadat. Zmínil jsem okolo pěti desítek predikcí, u kterých je již dnes možno posoudit jejich pravdivost. 35 % z nich se ukázalo být naprosto přesnými, dalších 20 % bylo méně pesimistických, než jaká byla realita, 25 % směřovalo správným směrem, ale skutečnost se ukázala být horší a zbývající 20 % tvoří předpovědi, u kterých se vývoj pohyboval opačným směrem. Tohle procentní rozdělení zahrnuje predikce na různě dlouhé časové periody a také odlišnou formu – ne všechny jsou vyjádřeny kvantitativně a časově vymezeny. Tyto dva parametry postrádají převážně zcela přesné a nepravdivé tvrzení.

Co se týká predikcí tržních, zde si již Roubini tak dobře nepočíná. Od poloviny roku 2007, kdy americký medvědí trh potkalo šest rally, profesor dokázal vidět dříve než nastaly pět z nich, avšak časově je vymežit nedokázal. Poukázal na ně díky svému pesimismu, jelikož každý nárůst na akciových trzích komentoval očekáváním brzkého poklesu. Právě ten poslední vzrůst, který neodhalil, ve skutečnosti nebyla pouze rally, nýbrž otočením trendu a profesor se dlouho domníval, že se trhy

opět propadnou. Místo toho si však během roku připsaly přes 70 %. Poslechnutím pesimistických rad by se investoři připravili o jedno z největších ročních zhodnocení v historii. Roubini tedy dává dobré ekonomické rady, které však nevydělávají peníze na Wall Street.

Zajímavým závěrem k osobě Nourie Roubiniho by mohly být jím obecně neoblíbená čísla – 0,82 a -0,68. První vyjadřuje silně pozitivní korelaci mezi indexem VIX a počtem vyhledávání Roubiniho jména v Googlu, tudíž by se dalo vyvodit, že čím více je o Dr. Doomovi slyšet, tím jsou trhy volatilnější. Druhé číslo je negativní korelaci mezi indexem S&P 500 a zájmem společnosti o Roubiniho na Googlu. Jinak řečeno, čím více je Roubini na očích, tím je větší pravděpodobnost, že se trhy budou pohybovat dolů.

Peter Schiff

Americký podnikatel, komentátor ekonomického dění, spisovatel a zejména jeden z vůdčích hlasů současných příznivců rakouské ekonomické školy, ke které jej přivedl jeho otec Irwin Schiff, známý americký bojovník proti daním. V očích veřejnosti se proslavil zejména jako video blogger svými neotřelými komentáři. Vystudoval finance a účetnictví na kalifornské univerzitě Berkley. Kariéru začal jako finanční konzultant, ale od roku 1997 je v čele vlastní společnosti Euro Pacific Capital, Inc. V roce 2008 byl ekonomickým poradcem prezidentského kandidáta Rona Paula.

Schiffovy názory a předpovědi

Již od počátku nového milénia varuje před pádem dolaru. Je přesvědčen, že fundamenty americké ekonomiky nejsou zdravé a z pozice manažera aktiv svým klientům radí zbavovat se dolaru, nakupovat zlato a komodity a americké akcie měnit za zahraniční (vzhlíží zejména k Číně). Všechny tyto myšlenky vložil do své knihy s názvem *Crash Proof: How to profit from the coming economic collapse*, která poprvé vyšla v roce 2007 a stala se bestsellerem. V době, kdy tato slova psal, dosahoval optimismus na trzích maxima, avšak i přesto přišel s tvrdou kritikou. „*Národní ekonomika se posunula od orientace na produkci k ekonomice zaměřené na služby, která poskytuje méně zboží k vývozu a ze které plynou nižší příjmy. Přesto utrácíme jako opilí námořníci za dovoz z cizích zemí, které šetří a vyrábějí, přičemž budujeme masivní obchodní schodky, které financujeme penězi půjčenými od našich obchodních partnerů – penězi, které nemůžeme splatit kvůli obrovským schodkům v rozpočtu a hromadícímu se národnímu dluhu. Zatím jsme z toho vyvázli, protože je dolar světovou rezervní měnou a jelikož byla naše platební neschopnost maskována lehkomyšlným utrácením spotřebitelů, které bylo prezentováno a tedy i vnímáno jako ekonomický růst.*“⁵ Aby nenechal nikoho na pochybách, načrtl svůj výhled do budoucna: „*Americká ekonomika se nejen zpomalí, ale v nadcházejících měsících a letech se složí a nevyhnutelná recese, místo aby oheň zkontrolovala, do jeho plamenů vlastně ještě přiloží.*“⁶ Ostrou rétorikou se stal hrdinou pro mnohé, avšak naprostá většina lidí z Wall Street s ním zcela nesouhlasila, což působilo jako voda na mlýn na jeho další prohlášení.

V době vrcholení býčího trhu na akciových trzích a všeobecného optimismu v roce 2006 přišel na setkání hypotečních bankéřů s jasným sdělením, že pád subprime hypotečního trhu povede v následujícím roce k propadu celého realitního trhu. Bez ostychu jim tedy řekl, že mnozí z nich by si měli hledat jinou práci.

Frekventovaně se objevoval v amerických médiích, kde bez servítků upozorňoval na blížící se přehřátí a pád největší světové ekonomiky. Zatímco všichni analytici přesvědčivě doporučovali nákup akcií společností z finančního sektoru, Schiff proti nim odrazoval a stál si za svými doporučeními zlata, komodit a zahraničních akcií.

Po vypuknutí recese se jeho predikce staly naprostými trháky na video serveru YouTube. Miliony diváků shlédly sestřihy z jeho výstupů na CNBC, CNN a jiných zpravodajských médiích, kde se mu ostatní analytici a ekonomové vysmívají a považují jej za blázna. Časem se karta obrátila a k smích jsou právě ti, kdo razily mainstreamovou cestu, zatímco Schiff získal obrovskou popularitu. Jeho videoblog je jedním z nejsledovanějších zpravodajských kanálů, který v průměru sleduje okolo 50 000 diváků po celém světě.

Své popularity se rozhodl dokonce využít k přechodu do Washingtonu, když ohlásil svůj zájem kandidovat v domácím státě Connecticut na senátora za republikánskou stranu. Avšak kandidatura nebyla úspěšná.

⁵ SCHIFF, Peter; DOWNES, John. *Důkaz pádu : Jak vydělat na hospodářském kolapsu*. Brno : Computer Press, 2009. 73 s.

⁶ SCHIFF, Peter; DOWNES, John. *Důkaz pádu : Jak vydělat na hospodářském kolapsu*. Brno : Computer Press, 2009. 101 s.

Schiffovy názory na současné ekonomické problémy se v mnohém liší od názorů Nourieho Roubiniho. Oba z nezdravých fundamentů vyčtli příchod bouře, avšak v jejím průběhu je jejich rétorika rozdílná, často až diametrálně.

Roubini vs. Schiff

Přesné předpovědi pádu realitního trhu a následující recese jsou vzácnou shodou mezi těmito ekonomy. Mohlo by se zdát, že tito dva nejznámější prediktoři si férově rozdělili pole své působnosti. Roubini nacházející se v akademických kruzích vládne svými články, konferencemi po celém světě a častěji se objevuje jako komentátor aktuálního dění na zpravodajských kanálech. Oproti tomu aktivní manažer klientských aktiv Schiff vládne internetu svými videoblogy a zkoušel prorazit i do politiky. Oba jsou v čele svých společností, které po nástupu problémů začaly prosperovat mnohem lépe než kdy dříve. Svůj společný pesimistický pohled na budoucnost oba staví na rozdílných metodologických základech. Schiff je neoblomným představitelem rakouské školy, zatímco Roubini sám sebe nespojuje s žádným ekonomickým směrem.

Po propuknutí krize se oba vydali rozdílnou cestou. Roubini se snaží přesvědčit veřejnost, že ví více než ostatní a prezentuje zejména časově i kvantitativně ohraničené predikce na makroekonomické hladině, které často mění v návaznosti na aktuální dění. Neustále míchá s procentní pravděpodobností příchodu druhého dna, které by bylo spojeno s neúnosnou fiskální kondicí a vedlo by k daleko hlubším potížím. Dlouhodobá uchopitelnost jeho názorů je obtížná, jelikož se zaměřuje na krátké období, avšak pojítkem je vždy pesimistický tón. Na druhé straně Schiff se vyhýbá publikování svých krátkodobých výhledů, nýbrž se stále drží svých původních dlouhodobých tezí, že kolaps dolaru je nevyhnutelný a že opravdové problémy jsou teprve před námi. V tomto duchu spíše komentuje nové události a málokdy si odpustí nezmínit blížící se pád americké měny.

Důležitým rozdílem je jejich názor na zlato. Roubini před ním varuje, jelikož je přesvědčen, že se jedná o nafukující se bublinu. Schiff v něm vidí protekci před znehodnocováním dolaru a i v současnosti, kdy se tato komodita pokořila svá historická maxima a prolomila hranici 1400 bodů, nabádá k nakupování. Jakožto představitel rakouské školy hlasitě hovoří o návratu ke zlatému standardu. Tvrdí, že „moderní svět nikdy nebyl v lepší kondici k použití zlata jakožto prostředku směny než teď“⁷. Shoduje se tak s jinými investičními guru Jimem Rogersem a Marcem Faberem, o nichž se zmíním níže.

Oba z nastalé situace nekrytě viní Alana Greenspana, který coby předseda Rady guvernérů Fedu příliš dlouho podporoval politiku nízkých úrokových sazeb, čímž se přifukovala bublina na realitním trhu.

Bezespornu největší neshodou je postoj k dolaru. Těžce bychom hledali většího kritika americké měny než je Schiff. Na druhé straně Roubini v něm spolu s japonským jenem a švýcarským frankem vidí bezpečný úkryt pro investory před možným druhým dnem recese. Dokonce jej považuje za bezpečnější investici než zlato.

Výhled do budoucna

Podle Schiffa před sebou Spojené státy americké rozhodně nemají nic příjemného. „*Naše dny, kdy jsme byli největší ekonomickou mocností, jsou sečteny. Dolar se hroučí a Američané zažijí stagflaci neočekávaných rozměrů ve formě recese a hyperinflace.*“⁸

Příčinou zhoršení situace mají být bubliny, které Fed nafukuje. Jedná se podle něj o řešení problémů jejich příčinami – uvolněním monetární politiky. Bubliny vidí na trzích s americkými dluhopisy a akciemi. Dluhopisová bublina dle něj praskne, jakmile si zahraniční investoři uvědomí, že americká vláda není schopná splatit svůj astronomický dluh a pouze se snaží z něj ukrajuvat inflaci, což zvedne cenu dluhu. Vzácností byla jeho konkrétní časově a kvantitativně ohraničená predikce na počátku roku 2010, v níž hovořil o příchodu měnové krize a padesáti až sedmdesáti procentní ztrátě hodnoty amerického dolaru do konce roku 2011.

Je tedy přesvědčen, že stav americké ekonomiky je tak katastrofální, že bez spolknutí hořké medicíny se situace nezlepší. Nadějí však nebere pozdějším generacím: „*Budeme chudším národem,*

⁷ SCHIFF, Peter; DOWNES, John. *Důkaz pádu : Jak vydělat na hospodářském kolapsu*. Brno : Computer Press, 2009. 210 s.

⁸ SCHIFF, Peter; DOWNES, John. *Důkaz pádu : Jak vydělat na hospodářském kolapsu*. Brno : Computer Press, 2009. 24 s.

*ale znovu životaschopnou ekonomikou. S tvrdou prací a obětmi mohou naše vnoučata a pravnoučata opět žít v nadějně Americe, do níž se narodili naši rodiče a prarodiče.*⁹

Kdo měl dále pravdu?

Roubini, Schiff a níže zmínění ekonomové nebyli jedinými, zřejmě ani prvními, kdo viděl recesi před jejím příchodem. Avšak mohou se těšit společenské kredibilitě dostatečně velké, aby jejich názor byl přinejmenším velice pozorně vyslechnut. Nalezneme mezi nimi laureáty Nobelovy ceny za ekonomii, vysoce postavené představitele významných mezinárodních institucí a také investorské guru. Komu a proč měla tedy společnost věnovat více důvěry?

Akademická obec

Za jednoho z prvních, kdo spatřoval v systému značné potíže, je označován australský postkeynesianský ekonom, profesor ekonomie na University of Western Sydney, Steve Keen, jenž v závěru své práce s názvem *Finance and economic breakdown: Modeling Minsky's „financial instability hypothesis“* z roku 1995 píše: „*Chaotická dynamika odhalena v této práci by nás měla varovat před přijetím období relativního klidu v kapitalistické ekonomice, jelikož se nejedná o nic jiného než klid před bouří.*“ Steve Keen se také stal vítězem Revere Award for Economics, která je určena pro ekonoma, jenž nejjasněji předpovídal Velkou recesi, varoval veřejnost a jehož práce mají potenciál zabránit dalším takovým událostem. Cenu udělil *Real-World Economics Review* na základě hlasování více než 2500 ekonomů, kteří jsou předplatiteli tohoto magazínu. Na druhém místě s polovičním počtem hlasů se umístil Nouriel Roubini a třetí byl Dean Baker, který je americkým makroekonomem a jedním ze zakladatelů známého washingtonského think-tanku Center for Economics and Policy Research. Již v roce 2002 vydal práci *The Run-up in Home Prices: Is It Real or Is It Another Bubble?*, kde dochází k závěru, že rostoucí ceny realit jsou bublinou. Svůj názor obhajuje i v následujících letech.

V roce 2000 publikovali v *Journal for Economic Issues* ekonomové Wynne Godley a Randall Wray článek *Is Goldilocks Doomed*, ve kterém zpochybňují stabilitu americké ekonomiky, jejíž růst je tažen dluhem domácností, který je způsoben vývojem na realitním trhu.

V tom samém roce jen o několik měsíců později upozornil známý německý ekonom a bankéř Kurt Richebächer v jedné ze svých pravidelných zpráv, že americká ekonomika i finanční trhy jsou poháněny největší úvěrovou a dluhovou bublinou v historii.

Dánský ekonom Jakob Brochner Madsen se v roce 2003 domníval, že „*velké nerovnováhy v ekonomice USA jako je deficit platební bilance a státního rozpočtu povedou k prudkému poklesu cen akcií a Američani, kteří žijí na úvěr, budou vystaveni vleklé recesi, která by se mohla přelít i do zbytku světa*“ a že „*směrujeme do něčeho horšího, než jsme zažili v roce 1982. Bude to nejhorší recese od druhé světové války.*“

Na privátním setkání s manažery hedgeových fondů v roce 2004 prohlásil Stephen Roach, bývalý ředitel investiční banky Morgan Stanley v Asii, že se USA z devadesáti procent nevyhnou ekonomickému armagedonu kvůli svému rekordnímu obchodnímu schodku. Problém viděl také v nově uzavíraných hypotékách při flexibilních úrokových sazbách, které mohou vést k velkým potížím při jejich zvýšení.

Jeden z nejvýznamnějších amerických ekonomů současnosti a profesor ekonomie na Yale University, Robert Shiller upozorňuje v roce 2005 před možnými konsekvencemi dalšího růstu na akciovém a realitním trhu: „*Dlouhodobé následky by mohly být pokles ve spotřebitelském i obchodním sebevědomí a také možnost celosvětové recese.*“¹⁰

Laureát Nobelovy ceny za ekonomii z roku 2008 a známý sloupkař *New York Times*, Paul Krugman ve své knize z roku 1999 *The Return of Depression Economics* upozorňuje, že nikdo by si neměl být jistý, že jej tyto problémy nemohou zasáhnout, ani Spojené státy americké. Jedná se o jednu z prvních zmínek o recesi v Krugmanově podání. Od roku 2002 ji každoročně přivolává. V roce 2003 v rozhovoru pro známý magazín *Rolling Stone* uvedl, že americká ekonomika již sjela z cesty a že očekává, že s odchodem baby boomerů do důchodu USA postihne fiskální krize. Konkrétně v roce 2010. O rok později v jednom ze svých článků hovoří o možnosti recese způsobené ropným šokem. Na jaře 2005 zmiňuje příchod mírné stagflace, která by se mohla dále rozvíjet. Za měsíc v dalším sloupku píše: „*Pokud by se vysoké tempo staveb nových domů zpomalilo a spotřebitelé by si museli přestat*

⁹ SCHIFF, Peter; DOWNES, John. *Důkaz pádu: Jak vydělat na hospodářském kolapsu*. Brno : Computer Press, 2009. 245 s.

¹⁰ SHILLER, Robert. *Irrational Exuberance*. Second Edition. New York : Broadway Books, 2005. XVII s.

půjčovat při ručení svými domy, ekonomika by prudce zpomalila. Kdyby začaly padat ceny bydlení, byli bychom svědky velice nepěkné scény, při níž by se spotřebitelské i konstrukční výdaje snižovaly, což by ekonomiku přivedlo zpátky do recese.“ Během let prezentuje několik hypotéz, které by mohly odstartovat výrazné ekonomické zpomalení a recesi.

V srpnu 2005 britský ekonomický komentátor Fred Harrison tvrdil, že trhy s bydlením ve Velké Británii, USA, ale také jinde ve světě se začnou lámat koncem roku 2006 a jedinou cestou k navrácení cen na přijatelnou hladinu je recese.

Duben 2006 přinesl světoznámý měsíčník *Harper's Magazine* článek *The Road to Serfdom: An Illustrated Guide to the Coming Real Estate Collapse* profesora ekonomie z University of Missouri Michaela Hudsona, ve kterém píše: *“Téměř všichni zainteresovaní, jež jsou součástí realitní bubliny, na ní doposud vydělávali. Ale to se změní. Bublina praskne a tito lidé, kteří si mysleli, že budou žít jednoduchý život, brzy zjistí, že ve skutečnosti spadli do tvrdého nevolnictví plynoucího z těchto dluhů.*“ Nevidí jiné východisko než pokles reálných mezd, který vyústí ve stagnaci podobnou té japonské.

Zřejmě nejznámější asijský ekonom současnosti Andy Xie v září 2006 vyjádřil své přesvědčení, že *„americká ekonomika upadne v roce 2008 do recese, protože inflační tlaky vyženou ceny vypůjčení kapitálu nahoru“*. To by mělo způsobit potíže na dluhopisovém trhu, které by zastavily pohyb kapitálu. Ovšem opak se stal pravdou, výnosy amerických vládních dluhopisů se začaly pohybovat směrem dolů, protože investoři hledali bezpečný přístav pro své investice.

V říjnu 2006 se s pesimistickou predikcí přidal další laureát Nobelovy ceny za ekonomii, profesor ekonomie na Columbia University a jeden z nejuznávanějších ekonomů současnosti – Joseph Stiglitz. Vzněl obavy, že pokud nebude pokles reálnitního trhu dobře veden, nevyhne se americká ekonomika recesi.

V srpnu 2008, necelý měsíc před bankrotem Lehman Brothers, se nechal slyšet bývalý hlavní ekonom MMF Kenneth Rogoff, že svět čeká výrazně horší zpomalení ekonomiky, než jaký je konsenzus a zejména, že americký bankovní sektor se dočká pádu jedné ze svých velkých bank. Stal se tak po Roubinim druhou významnou osobou, která zveřejnila svůj názor ohledně očekávaného bankrotu některé z bankovních institucí.

Americká advokátka Brooksley Born, která vedla od roku 1996 do 1999 americkou Commodity Futures Trading Commission, agenturu dohlížející na obchody s futures a komoditami, se proslavila svým bojem za regulaci mimoburzovních obchodů s deriváty. Již na konci devadesátých let minulého století byla přesvědčena, že tyto neregulované instrumenty mohou způsobit hluboké problémy. Uvádí, že větší regulace by Velkou recesi značně umírnila: *„Myslím, že trhy rostly příliš rychle při tak nízkém dohledu a regulaci, že to finanční krizi výrazně prohloubilo a zhoršilo.“*

Celkem pět z výše uvedených ekonomů (Krugman, Rogoff, Shiller, Stiglitz, Xie) získalo doktorát na cambridgeském MIT, což jen potvrzuje jeho věhlasnost. S trochou nadsázky jej můžeme tedy označit za instituci, která nejlépe rozvíjí kritické myšlení.

Wall Street

Zajímavý je také pohled na Wall Street, kterou toto období přivedlo až na pokraj propasti. Není to místo, kde by se obvykle rodily pesimistické predikce, jelikož všichni mají zájem vydělávat a objevili se někdo tvrdící, že světlé časy se blíží ke konci, může počítat s nepříjemnými implikacemi. Na Wall Streetu se zkrátka pesimismus nenosí.

Začátkem roku 2006 se začal velice kriticky o americkém reálním trhu vyjadřovat v Maďarsku narozený investorský guru George Soros. Očekával příchod problémů v roce 2007, kdy se měly začít propadat ceny bydlení a ochladit motor světové ekonomiky – americká spotřební síla.

Zakladatel poradenské společnosti A. Gary Shilling & Co. a vlivný americký ekonom Gary Shilling, jenž je věčným medvědem, ve svém investičním doporučení na rok 2008 podal 13 rad investorům, kde radí zbavovat se všeho spojeného s reálním trhem, amerických akcií a komodit, naopak nabádá ke zvýšení pozic v amerických vládních dluhopisech. Investor následujících těchto rad v roce 2008 rozhodně neprohloupil.

Analytička Meredith Whitney se na Wall Streetu proslavila na podzim 2007 svým reportem *Is Citigroup's Dividend Safe? Downgrading Stock Due to Capital Concerns*, kterým oprávněně upozornila na obrovské potíže v té době největší americké banky Citigroup, která potřebovala zvýšit kapitál alespoň o 30 mld. dolarů, aby zbránila svému pádu. I poté zůstala značně skeptická vůči bankovnímu sektoru.

Jeremy Grantham, předseda správní rady fondu Grantham Mayo Van Otterloo (GMO), který spravuje jedno z největších množství aktiv na světě, v polovině roku 2007 v dopise investorům sdělil:

„Během pěti let očekávám pád jedné z hlavních amerických bank, až poloviny hedgeových fondů a podstatné části fondů spravujících privátní kapitál.“

Další z legend Wall Streetu, zakladatel investiční společnosti Elliott Wave International, Robert Prechter Jr. v roce 2007 tvrdil, že „přecenění akcií je větší než v roce 1929, což mě vede k přesvědčení, že příští medvědí trh bude největší za mnoho let, pravděpodobně od období 1929 – 1932.“

Jeden z nejslavnějších současných investorských guru, Jim Rogers také v polovině roku 2007 sděluje, že spekuluje na pokles veškerých institucí finančního trhu. Rogers je dlouhodobým býkem v komoditách a na asijských trzích. Je přesvědčen, že 21. století bude stoletím Číny. Na druhé straně je hlasitým pochybovačem ohledně jiné očekávané asijské velmoci budoucnosti – Indie. Šovinistické sklony, které dle něj má místní vláda, zemi zabrání, aby rozvíjela svůj potenciál. Jakožto představitel rakouské školy je v současnosti jedním z největších kritiků americké ekonomiky a zejména Fedu. Své přesvědčení demonstroval přestěhováním se z New Yorku do Singapuru a jeho časté mediální výstupy si již několik let drží stejný směr.

V tom samém období se se svou predikcí přidává také další investorský guru a vydavatel proslulého *Gloom Boom & Doom Report* Marc Faber, který očekává pokles indexu S&P 500 o 20 až 30 procent a u rozvíjejících se trhů propad až o 40 procent. Ve skutečnosti zmíněný americký benchmark poklesl téměř o 50 procent. Index MSCI EM měřící výkonnost rozvíjejících se trhů se za dva a půl měsíce propadl o 46 procent, v tomto případě byl Faber tedy přesnější. Stejně jako Roubinimu se mu přezdívá Dr. Doom, avšak oproti newyorskému profesorovi je mnohem větším pesimistou. V březnu 2009, ve stejné době kdy se Roubini vyjádřil, že index S&P 500 by mohl otestovat hranici 600 bodů, Faber tvrdil, že tento index poklesne až k hodnotě 500 bodů. Faber je přesvědčen, že Spojené státy se nevyhnou bankrotu, jelikož neustálý tisk peněz není řešením problému, nýbrž jeho prohlubováním. Jeho názory značně korespondují s Jimem Rogersem a Peterem Schiffem.

Člověkem, který na pádu hypotečního trhu a následně recesi vydělal nejvíce peněz, nemůže být nikdo jiný než zakladatel newyorského hedgeového fondu Paulson & Co. John Paulson. Spekulacemi na pád hypotečního trhu vydělal v roce 2007 15 miliard dolarů. V následujícím roce sázkami na pokles Wall Street a britských bank dokázal vygenerovat dalších 5 miliard dolarů.

Další zajímavá persóna z Wall Streetu, která dokázala získat uznání a peníze ve zmíněné době, je David Einhorn, prezident hedgeového fondu Greenlight Capital, který byl nejhlasitějším kritikem Lehman Brothers. Od poloviny roku 2007 spekoval na pokles cen jejich akcií a od počátku roku 2008 na toto téma vystupoval veřejně tak hlasitě, že dokonce top management této investiční banky s ním osobně komunikoval její finanční stav.

Kolaps hypotečního trhu proslavil také dalšího manažera hedgeového fondu - Billa Ackmana, který založil a vede Pershing Square Capital Management LP. Specializuje se na vyhledávání společností ohodnocených AAA ratingem, které si nejbezpečnější ohodnocení nezaslouží a poté spekuluje na jejich pokles prostřednictvím CDS¹¹ kontraktů. Právě tímto způsobem objevil pojišťovatele dluhopisů MBIA, na jehož pád začal sázet již v roce 2002, protože viděl značné riziko v pojišťování sekuritizovaných instrumentů navázaných na realitní trh.

Paul McCulley, portfolio manažer největšího dluhopisového fondu na světě PIMCO, v červnu 2001 přišel s teorií, že chtějí-li si Spojené státy udržet svou úroveň požitkářství, musejí nafouknout nějakou bublinu a nejvíce se nabízí ceny bydlení. Fed s tím podle něj nebude mít potíže.

Shrnutí

V úvodu jsem si stanovil otázku, zda prediktoři více pomohli recesi nebo zda zpomalení ekonomiky bylo výhodnější pro ně? Tato skupina společností nijak nepomohla, jelikož problémům zabránit nedokázala. Jejich statut je živen senzacechtivými médii, které jejich bublinu přifukují. Dokud budou potíže přetrvávat, bude ona aura stále udržována a tito lidé z toho budou značně profitovat. Až po návratu k období růstu zjistíme, zda tento fenomén dokážeme ocenit nebo zda bude jejich sláva ukončena podobnou rychlostí jako jimi předpovídané bubliny.

Je třeba zmínit, že tyto a další pesimistické hlasy mohou jako vodítko pro společnost v období problémů docela dobře posloužit, pokud je nezačneme brát příliš vážně a bezhlavě na ně spoléhat. Většinou je jejich nedůvěra v ekonomiku větší, než je skutečnost. Je hnána snahou šokovat a upoutat. Nejedná se o spásné názory, nýbrž o vyjádření hrozícího rizika, které je však nutné si uvědomit.

V případě Nouriela Roubiniho vidíme, že co se týká vývoje pesimistickým směrem, jeho předpovědi se poměrně často vyplnily, avšak ani on nemá křišťálovou kouli, tudíž není možné plně na něj spoléhat. Problémem však je, že není schopen vidět nastupující optimismus, který označuje za

¹¹ Credit Default Swap – způsob pojištění proti úvěrovému selhání podkladového aktiva

neopodstatněný a ti, kdo by se jeho radami řídili, by nedokázali zachytit mohutný odraz ode dna na akciových trzích. Roubini je jedním z nejlepších ekonomů na čtení fundamentů v těchto obtížných časech, avšak nejedná se o analytika, jehož rady by z Vás udělaly boháče. Je nutné, aby investoři tohle brali na vědomí, jelikož správné přečtení fundamentů nemusí zajistit peněžní výhru, pokud se neudrží na uzdě psychologie. Roubiniho přílišná popularita mu škodí, jelikož se neustále snaží aktualizovat své krátkodobé i dlouhodobé názory, čímž je dělá nekonzistentními. Opakem je na druhé straně konzistence Schiffových tvrzení, která jsou jednoduše čitelná, uchopitelná a vždy směřující stejným směrem. Podobně transparentně se vyjadřují také další dvě osobnosti, které stále hlasitě pochybují o důvěře ve světovou ekonomiku, a to Jim Rogers a Marc Faber.

Představením tří desítek ekonomů, kteří si dokázali připustit, že americká, respektive světová ekonomika nemá zdravé fundamenty a existuje možnost bolestivého zpomalení, jsem rozhodně nepokryl všechny, avšak dokázal jsem vytvořit protiváhu výmluvným názorům, že současné problémy přišly z čistého nebe a nikdo je nečekal. Jak píše Kenneth Rogoff a Carmen Reinhart v knize *This time is different: „Lidé z finančního světa a často také političtí lídři vysvětlují, že děláme věci lépe než dříve, že jsme chytřejší a poučili jsme se z minulých chyb. Společnost se vždy přesvědčí, že současná expanze, na rozdíl od rozvoje ekonomiky, které předcházely pádům v minulosti, je založena na zdravých fundamentech, strukturálních reformách, technologických inovacích a dobré politice.“*¹² Období poklesu hospodářského cyklu nás nikdy nemine, současnost je pro nás uchopitelným příkladem, který by měl tuto zcela chybnou představu vymazat. Je nemožné naslouchat každému pesimistickému hlasu a řídit se jím, avšak je důležité nalézt sílu a přesvědčit sami sebe, že jsme opilí optimismem a je zapotřebí brzdit.

¹² REINHART, Carmen M.; ROGOFF, Kenneth S. *This time is different : Eight centuries of financial folly*. Princeton : Princeton University Press, 2009. xxxiv s

Příloha: Stručný přehled zmíněných prediktorů

Jméno	Profese	Predikce
Bill Ackmann	CEO hedgeového fondu Pershing Square Capital Management	Pád trhu se sekuritizovanými instrumenty spojenými s realitním trhem (2002)
Dean Baker	Zakladatel think-tanku Center for Economics and Policy Research	Prasknutí bubliny na realitním trhu (2002)
Brooksley Born	Předsedkyně Commodity Futures Trading Commission (1996-1999)	Nebezpečí plynoucí z mimoburzovních obchodů s deriváty (1999)
David Einhorn	Prezident hedgeového fondu Greenlight Capital	Bankrot Lehman Brothers (2007)
Marc Faber	Investiční analytik, CEO konzultantské společnosti Marc Faber Ltd.	Pokles indexu S&P 500 až o 30 % a rozvíjejících se trhů o 40 % (6/2007)
Wynne Godley a Randal Wray	Profesoři ekonomie	Destabilizace americké ekonomiky po přehřátí realitního trhu (2000)
Jeremy Grantham	Předseda správní rady GMO zabývající se správou aktiv klientů	Do pěti let zbankrotuje jedna z hlavních amerických bank, až polovina hedgeových fondů a značné části fondů spravujících privátní kapitál (2007)
Fred Harrison	Britský ekonomický komentátor	Kolaps na trzích s bydlením ve Velké Británii, USA a dalších zemích na konci roku 2006, následovaný recesí (8/2005)
Michael Hudson	Profesor ekonomie na University of Missouri	Spklnutí bubliny na realitním trhu a dlouhé období stagnace (4/2006)
Steve Keen	Profesor ekonomie na University of Western Sydney	Zpomalení ekonomiky způsobené chaotickou dynamikou růstu (1995)
Paul Krugman	Nositel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 2008	Problémy na realitním trhu přivedou ekonomiku do recese (5/2005)
Jakob Brochner Madsen	Profesor ekonomie na Monash University	Nejhorší recese od druhé světové války způsobená fiskální kondicí (2003)
Paul McCulley	Portfolio manažer společnosti PIMCO	Fed nafoukne bublinu na trzích s bydlením, aby si Američané udrželi současnou úroveň požitkářství (2001)
John Paulson	Zakladatel hedgeového fondu Paulson & Co.	Kolaps hypotečního trhu (nikdo na něm nezbohatl více) a pokles finančního sektoru (2007)

Robert Prechter Jr.	Zakladatel investiční společnosti Elliott Wave International	Největší medvědí trh od Velké deprese (2007)
Kurt Richebächer	Německý ekonom a bankéř	Hluboká recese způsobená největší úvěrovou a dluhovou bublinou v historii (2000)
Stephen Roach	Bývalý ředitel divize investiční banky Morgan Stanley v Asii	Vleklá recese způsobená rekordními obchodními schodky
Jim Rogers	Spoluzakladatel hedgeového fondu Quantum	Pokles cen akcií finančního sektoru, vleklá recese a oslabení pozice USA jako světového lídra (2007)
Kenneth Rogoff	Profesor ekonomie na Harvardu, bývalý hlavní ekonom MMF	Bankrot jedné z hlavních amerických bank dlouhá recese (8/2008)
Nouriel Roubini	Profesor ekonomie na New York University, zakladatel konzultantské společnosti RGE	Pád realitního trhu, který vyústí v tvrdé přistání celé americké ekonomiky (9/2006)
Peter Schiff	Zakladatel investiční společnosti Euro Pacific Capital	Propad realitního trhu, dlouhodobé oslabení ekonomiky USA, kolaps dolaru (2006)
Gary Shilling	Zakladatel poradenské společnosti A. Gary Shilling & Co.	Kolaps trhu s bydlením, pokles akcií amerických společností v roce 2008 (2007)
Robert Shiller	Profesor ekonomie na Yale University	Celosvětová recese po přehřátí trhu s bydlením a akciového trhu (2005)
George Soros	Zakladatel společnosti Soros Fund Management	Propad cen bydlení a oslabení americké spotřební síly v roce 2007(2006)
Joseph Stiglitz	Nositel Nobelovy ceny za ekonomii (2001), profesor ekonomie na Columbia University	Špatné řízení poklesu realitního trhu přivede americkou ekonomiku do recese (10/2006)
Andy Xie	Bývalý hlavní ekonom Morgan Stanley pro Asii, nyní nezávislý ekonom	Inflační tlaky zvýší ceny na vypůjčení kapitálu, což v roce 2008 dovede ekonomiku USA do recese (9/2006)
Meredith Whitney	Zakladatelka poradenské společnosti Meredith Whitney Advisory Group	Nedostatek kapitálu Citigroup, pokles cen akcií společností z bankovního sektoru (10/2007)

Dimenze patologické události syndromu vyhoření

Jaroslav Šetek

Autor podle získaných dlouholetých zkušeností z profese personalisty ozbrojených složek státu, vysokoškolského pedagoga teologické fakulty se specializací na péči o lidské zdroje a lektora vzdělávacího programu finanční poradenství proti dluhové pasti pro neziskové organizace komparuje náchylnost a odolnost k syndromu vyhoření u pomáhajících a záchranných profesí. Zastává názor, že tyto profese jsou vznešené, neboť se jedná o práci s lidmi při řešení tíživých životních situací. Zároveň tyto profese jsou vystaveny riziku „moderní nemoci“, kterou je zmíněný syndrom. Společným znakem pro vznik syndromu je silná emoční zátěž v profesním životě.

Výchozí filozofie problému

V poslední třetině 19. století - při startu druhé průmyslové revoluce anglický lékař George Beard poprvé označil řadu neurotických poruch za následek postupující komplexnosti civilizace. Za jednoho z hlavních viníků těchto poruch označil železnici, která nesmírně zrychlila svět a život. S odstupem času v délce jednoho století současníci internetu, mobilního telefonu a dalších produktů technologií postmoderní společnosti s několika přívlastky (informační apod.) potvrzují, jak hlubokou měl pravdu. Aplikace nových technologií do všech sfér společnosti a extrémně urychlená amortizace vytvořených zdrojů vyvolává nové stresové faktory a nové nemoci.

Zároveň od poloviny 20. století se v rozvinutých tržních ekonomikách začala věnovat značná pozornost dimenzi lidského faktoru. Výsledkem interdisciplinárního přístupu společenských věd, kybernetiky a ostatních manažerských oborů byly vyčleněny prvky sociálních technologií jako je personální management, public relations, personální marketing. Zároveň se začaly rozvíjet metody sociální práce a ostatních pomáhajících profesí. [1] Rovněž medicínský pokrok, jehož projevem je prodloužení průměrné délky života, dosáhl vysoké úrovně. Společným znakem uvedených prvků je orientace na člověka, různé zájmové skupiny, mezilidské vztahy apod.. Jejich specifická provázanost se projevuje v tom, že tyto úzce zaměřené oblasti jsou doménou specializací odborníků pro každodenní náplň činností liniového managementu. Je to logické, neboť přes veškeré problémy, ekonomické, sociální, finanční, logistické, redukční, organizační apod. je v konečném efektu ústředním bodem a problémem člověk, který proces řídí, realizuje a konečný výsledek je určen pro něho.

Přes akcelerující pozornost na lidské zdroje přestal mít moderní člověk obraz o tom, co je uvolnění a vnitřní klid. V této souvislosti lze hovořit o anomii, jejíž podstata spočívá v tom, že někteří jedinci nejsou schopni plně adaptace do podmínek tohoto typu společnosti.

Podstata a geneze syndromu vyhoření

„Nelze současně problém mít a nemít ho na mysli.“ V duchu této myšlenky, jejímž duchovním otcem je George Berkeley¹³, lze analyzovat podstatu a genezi syndromu vyhoření jako ztrátu motivace. Původně se o vyhoření hovořilo nejprve v souvislosti s bezvýhodnou situací dlouholetých uživatelů drog, jimž jejich závislost naprosto znemožnila běžné fungování. Později se termín rozšířil právě na oblast problémů v zaměstnání. Podstata syndromu je chápána jako nemoc, tedy patologická sociální událost, která může ohrozit jedince v období jeho dospělosti důsledkem vlivu jeho pracovního profesního působení.

Tento syndrom (Staff burnout) popsal v roce 1974 americký psychoanalytik Herbert Freudenberger¹⁴ v časopise Journal of Social Issues. [2] Je to tedy stav, kdy se u jedince vyskytuje ztráta motivace, pocity zklamání, hořkosti při hodnocení minulosti. Jedinec ztrácí zájem o svou práci i o osobní rozvoj, spokojuje se s každodenním stereotypem, snaží se pouze přežít, „nemít problémy“, je emočně „oploštělý“, dochází k redukci tvořivosti, iniciativy a spontaneity, převažují negativní pocity deprese, přidružují se i somatické potíže. Obecně je princip tohoto syndromu obrazně přirovnáván k silně hořícímu ohni, který živi velká motivace, elán a postupně dochází k jeho dohořívání až uhasnutí, protože jej nemá co živit. [2] Navíc syndrom vyhoření se může přenést z rodiny pracovníka. Typickým příkladem je dlouhodobá péče o člena rodiny se zdravotním postižením, kdy rodina nevyužívá odborných sociálních služeb v rámci respitní péče. Z pohledu ekonomiky zdraví, jehož důležitou součástí je efektivní využití volného času a time managementu pro regeneraci, je možné syndrom

¹³ George Berkeley (1685 – 1753) – irský filozof a teolog. Jeho myšlení vychází z diskusí novověké filosofie: navazuje především na Descarta a Lockea, které však záhy kritizuje, stejně jako Newtonovo pojetí prostoru. Jeho metafyzický přístup a teoretický koncept poznání obhájí Boží existenci a náboženství,

¹⁴ Herbert Freudenberger (1927 – 1999) – americký psychoanalytik, německého původu.

považovat za odpověď lidského organismu na dlouhodobé vystavení nadměrné zátěži, kdy tělo nebezpečně dlouho funguje takřkajíc na „dluh“.

Syndrom vyhoření je vyvrcholením dlouhotrvajícího procesu v několika etapách, které mohou být různě dlouhé. Etapy na sebe vzájemně navazují v níže uvedené posloupnosti[3]:

- Nadšení – člověk má ideály a intenzivně se angažuje ve své profesi, ale přesto se výsledky nedostávají a ani vynaložená snaha není dostatečně oceněna. Takto vzniká docela pevný základ pro vyhoření.
- Stagnace – ideály se nedaří realizovat a dochází k jejich redukci, požadavky související s výkonem profese začínají člověka pomalu obtěžovat, začíná se ztrácet přehled o tom, co dělá a co dělat má. Práce přestává mít systém a pomalu se do její organizace začíná vkrádat chaos.
- Frustrace – práce je velkým zklamáním. Začínají být patrné první příznaky neurozy. Člověk se snaží o udržení pořádku a systému ve své práci, ale důsledkem je spíše stále větší chaos
- Apatie – člověk dělá jen to nejdůležitější, vyhýbá se jakýmkoliv aktivitám nad standardní rámec své profese, pokud je k tomu donucen, bývá nepřátelský. Ostatní spolupracovníci jsou pro postiženého člověka přítěží a vůbec jakákoli komunikace s nimi se mění v úzkostné jednání. Dochází k plné ztrátě asertivních postojů jednotlivce - tedy umění prosadit svá práva komunikačním stylem, který zohledňuje nejen jeho dovednosti, ale i stabilitu jeho osobnosti.
- Vyhoření – dochází k úplnému vyčerpání. Z hlediska sociálně-patologických jevů v zaměstnaneckých vztazích jsou takto postižení jedinci potenciální obětí mobbingu a bossingu.

Výše zmíněný etapový vývoj lze přirovnat ke krizi manželského vztahu. Na začátku stojí zamilování a očekávání, vše působí ideálně, poté se objevují nečekané rozpory, zklamání a poté následuje vystřízlivění. Někdo může brát takové zklamání jako neúnosné a toto manželství pro něj ztrácí smysl a následuje rozvod.

Na počátku bylo monitorování pomáhajících profesí sociálních pracovníků

G. Berkeley byl inspirován svoji výzkumnou psychoanalytickou činností, kdy pracoval s dobrovolníky v pomáhajících profesích sociálních pracovníků zejména v zařízeních provozujících paliativní péči [2] (sociální a zdravotní pomoc nevyčlelnitelným). Na těchto zájmových skupinách pomáhajících pracovníků pozoroval zmíněný syndrom a díky tomu jej také analyzoval. Od tohoto období se sociologové, psychologové, lékaři oboru psychiatrie, personalisté a teologové orientují na stavy a příčiny celkového psychického vyčerpání, jež se projevuje v oblasti poznávacích funkcí, motivace a emocí. Zasahuje a ovlivňuje postoje, názory, ale i výkonnost a následně celé vzorce profesionálního chování a jednání osob, u nichž došlo k iniciaci proměnných, ovlivňujících vznik a rozvoj tohoto syndromu.

Charakteristika období definování syndromu

Zmíněný syndrom byl popsán v polovině 70. let minulého století, avšak jeho aspekty provází jedince v profesním životě od nepaměti. V uvedeném období, časově provázené s typologií konzumní společnosti, se ekonomické cíle staly životní filozofií a s velkou intenzitou se rozvíjí v lidech potřeba peněz, a tedy i motivace k práci. V časové paralele s definováním syndromu byla také presentována teorie lidského a sociálního kapitálu, jehož duchovním otcem byl významný světový ekonom Milton Friedman¹⁵ [4] a pokračovatelem jeho žák Gary Becker¹⁶. Z hlediska této teorie znamená syndrom vyhoření značné opotřebení lidských zdrojů důsledkem ztráty motivace k pracovním činnostem. Kapitálová teorie lidských zdrojů je také úzce provázána s investicemi do vzdělání. [5] Obecně platí, že vyšší hodnota investic do vzdělání s vyššími kvalifikačními předpoklady a úspěšné konkurenceschopnosti na trhu práce, je předpokladem k rychlejšímu nástupu syndromu vyhoření. Je to dáno radiálním chováním jedinců, kteří se snaží za každou cenu maximalizovat svůj užitek finančními příjmy z práce. Tím dochází ke konzumnímu chování, vede k neodůvodnělé spotřebě nad rámec nutnosti uspokojit základní lidské potřeby. Jedinec se zároveň stává obětí tzv. teroru příležitostí, kdy s každým úkolem, který přijme, mu přibývá práce, po nějakém čase přibývá další úkoly, které lákají k navázání na výchozí úkol. Časem se ukáže, chtějí dostát všem závazkům ze všech rozpracovaných úkolů spotřebovává veškerý čas a energii. Jedinec je

¹⁵ Milton Friedman (1912 – 2006) – významný americký ekonom 2. poloviny 20. stol., zastáncem doktríny *Laissez faire* a jako takový značně přispěl k rozvoji *neoklasické ekonomie*, za výsledky v oblasti analýzy spotřeby, historie a teorie peněz a za předvedení složitosti stabilizační politiky. V roce 1976 byl oceněn Nobelovou cenou za výsledky v oblasti analýzy spotřeby, historie a teorie peněz a za předvedení složitosti stabilizační politiky.

¹⁶ Gary Stanley Becker (nar. 1930) - jako jeden z prvních v rámci ekonomie se interdisciplinárním přístupem zabýval problémy, které byly do té doby považovány spíše za součást *sociologie* a kriminologie (např. *rasovou diskriminaci*, *kriminalitu* nebo organizací *rodiny*). V roce 1992 obdržel Nobelovu cenu za ekonomii (*za rozšíření sféry mikroekonomické analýzy na nové oblasti lidského chování a lidských vztahů, včetně chování netržního*).

neschopný slevit a to může být právě cestou k syndromu vyhoření. Jde o nedostatek řádu v životě a o horší kontakt s realitou, chybí zde odhad, kolik jaký úkol zabere času a také jedinec nebývá schopný úkol odmítnout a říci – ne. To je plně v souladu s teorií racionální volby, [6] k jejímž duchovním otcům se řadí již zmínění B. Becker a James Buchanan.¹⁷

Potenciální oběti syndromu podle profesí

Na počátku vědeckého výzkumu byli sociální pracovníci pomáhajících profesí. V žádném případě, jak by se snad mohlo zdát, však nejde pouze o problém sociálních pracovníků, zdravotního personálu, psychologů, pedagogů apod.. Stejně tak může syndrom postihnout právníka, když např. vstupuje do přidružené profese sociálního pracovníka (specializace na rozvody, zadlužení klientů, tzv. advokáti chudých apod.).

Důsledkem studií personálních statistik však nejde však ani výhradně o otázku pomoci či péče o ostatní lidi. Množství diagnostikovaných případů syndromem stabilně přibývá i u těch profesí, kdy se v rámci výkonu svého povolání musí stále s někým komunikovat. Může tak jít například o operátory v callcentrech, koordinátory přeprav či řídicí letišť. Spadat sem mohou ale rovněž pozice vyžadující manažerské dovednosti, zaměstnanci marketingu a public relations nebo publicisté. Syndrom vyhoření může rovněž postihnout sociální skupiny osob dlouhodobě nezaměstnaných, kdy opakovatelný neúspěch při nalezení pracovního uplatnění vede ke ztrátě pracovních návyků a následným psychickým poruchám. Tyto poruchy vyplývají z rozbití časové struktury dne a změn ve vnímání času.

a) Manažerské profese

Každá lidská činnost, od podnikání za účelem zisku až po management neziskových organizací, s sebou nese rizika a krizové situace, a to od poškození dobrého jména firmy (organizace), přes možnost nedodržení zákonů, až po ohrožení života, zdraví nebo životního prostředí. Z tohoto důvodu vytváření systému krizové komunikace začíná nejprve monitoringem těch největších hrozeb. Může to být konkurence, náplň podnikání, zaměstnanci, dokonce i management. Také s managementem těchto činností lze spatřovat syndrom vyhoření. Jeho podstata u sociálních skupin manažerů spočívá zejména v důsledku krizové mezilidské komunikaci, kdy zejména v krizovém období se řeší problematika jak na straně lidských zdrojů, tak i finančních a věcných. Každá krize má z hlediska působnosti managementu dvě neblahé vlastnosti – může přijít kdykoliv a odkudkoliv (uvnitř i mimo manažerský systém). Ani sebelepší manažer není schopen přesně předpovědět, kdy a s jakou intenzitou krize udeří.

Důsledkem krizové mezilidské komunikace jsou nejvíce ohroženi manažeři. Typickým učebnicovým příkladem je nezavěděníhodná pracovní povinnost při propouštění podřízených důsledkem úsporných opatření, až se rozhoduje nejen v ekonomické, ale i etické dimenzi. Zároveň důsledkem propouštění vytváří manažeři podmínky pro vznik syndromu u svých podřízených. Ti „šťastnější“, kteří zůstali, musí při stejného finančního ohodnocení odvést práci i za propuštěné kolegy.

b) Profese sociálních pracovníků

Do vztahu práce s klientem s tíživou životní situací (ve stavu hmotné či sociální nouze) je zapotřebí zapojit profesionalitu, vůli a překonat úskalí tak, aby tento vztah fungoval. Po stránce emoční je to značně náročné. Zvláště senioři a nedobrovolní klienti (např. při protidrogové a protialkoholní terapii, chovanci diagnostických ústavů sociální péče, osoby ve výkonu trestu a po jeho propuštění apod.) jsou často odmítaví a vytvoření důvěry v pečující personál (terapeutů, poradců...) trvá velmi dlouho, bojí se zklamání. Někteří klienti navíc očekávají, že sociální pracovník vyřeší jejich problémy zcela za ně (typický příklad v rámci finančního poradenství při dluhové pasti). V souvislosti s projevy paranoia a vlivem jiných psychických poruch se jeví téměř nemožné navázat a udržet vztah. Ten je dokonce i někdy přerušen (např. dočasným přemístěním do ústavů zdravotní péče) nebo ukončen přemístěním klienta do jiného zařízení popř. jeho úmrtím. Podvědomou obranou před smutkem je příliš se emočně neangažovat, zůstat chladnější.

Při výkonu svého profesního poslání jsou sociální pracovníci vystaveni stresujícím situacím, což může být konflikt mezi profesionalitou a požadavky klienta či rodiny. Za prevenci závislosti na péči se požaduje zachování co nejvyšší míry samostatnosti každého klienta. To může být v rozporu s tím, co klient nebo jeho rodina očekává, tím je převzetí veškeré péče i úkonů, které klient může bez problémů zvládnout sám. Nelze vyloučit ani verbální útoky ze strany rodiny, že pracovníci nejsou dostatečně ochotní, nestarají se, jak by měli.

Sociální pracovník se kromě jiného potýká s řadou rizikových faktorů, které lze rozdělit na vnitřní a vnější. Do vnějších faktorů řadíme rodinu (např. partnerské konflikty), zaměstnání a organizaci práce (např. nedostatek času, odborných zkušeností), společnost (např. stanovení stále vyššího cíle). Mezi vnitřní faktory patří

¹⁷ James McGill Buchanan (nar. 1919) je americký ekonom, známý především svou prací na [teorii veřejné volby](#), za kterou obdržel v roce 1986 [Nobelovu cenu](#).

nepravidelný biorytmus, soutěživost, neúspěch, vnitřní sebehodnocení, neschopnost odpočinku, pečlivost. Čím více rizikových faktorů se u pracovníka nahromadí, tím pravděpodobněji dojde ke vzniku vyhoření. [7]

c) Profese pedagogů

Nejvíce ohrožená skupina pedagogů syndromem je s aprobační na speciální pedagogiku (práce s mentálně a psychiatricky postiženými dětmi) a gerontopedagogiku (vzdělání a výchova seniorů). Zmíněné pedagogické profese jsou ve stejné pozici jako sociální pracovníci. U všech ostatních pedagogů vyplývá *riziko syndromu z jejich profesní angažovanosti, což se střídá se stále delšími obdobími vyčerpání*. [8] Únava se může stát chronickou a vést až k naprosté ztrátě sil. Za hlavní příčinu je považován chronický stres, převážně pracovní stres. Objevuje se v souvislosti s dlouhodobě neúspěšným jednáním, ponižováním, pomlouváním, soupeřením na pracovišti. S nejvážnějšími formami vyhoření se lze setkat u nejnadanějších pedagogů. Ti očekávají, že práce naplní smysl jejich života, očekávají společenské uznání, potřebují vědět, že dělají něco smysluplného. *Pocit marnosti vede ke snížení kvality i kvantity práce*. [9] Učitelské povolání má výrazně stresogenní charakter. Na učitele je kladeno mnoho nároků ze strany dětí, rodičů, řídicích pracovníků, z nichž některé jsou nesplnitelné.

d) Zvláštnosti syndromu u zdravotnických profesí

Zdravotnictví jako první upozornilo na výskyt syndromu vyhoření. Jednalo se hlavně o situaci zdravotních sester pracujících v hospicích tj. zařízení poskytující umírajícím pacientům paliativní péči. Podobná situace byla i na onkologických odděleních a jednotkách intenzivní péče. Bylo zjištěno, že syndrom vyhoření se vyskytuje prakticky u všech pracujících ve zdravotnictví (včetně lékařů) ve vyšší než průměrné úrovni z pocitů bezmoci a frustrace, protože nedokáží vždy zmírnit utrpení a pak obviňují sebe nebo jiné.

Ovšem vysoká odolnost vůči syndromu je u zdravotníků s křesťanskou vírou. Lze to dokázat zejména v rámci hospicové péče o pacienty v terminálním stádiu života, což se může jevit jako zcela bezúčelné s pocitem bezmocnosti, ale pro sociální pracovníky s křesťanskou vírou naplňuje smysl jejich poslání. Stejně tomu tak je i při pracovní činnosti v rámci kurativní léčby. Z tohoto důvodu byl v 90. letech v některých nemocničních zařízeních (zejména zřizovaných církevními institucemi) vítán návrat řádových sester na pozice zdravotního personálu.

e) Zvláštnosti syndromu pro policisty

Výklad podstaty syndromu vyhoření typického pro policejní profese lze začít s odpovědí na otázku: „*Co je to skutečnost?*“ [10] Tu si položil a následovně zodpověděl významný český literární kritik František Xaver Šalda: „*Je to situace, když se rozplynou ideje*“ [10]. Policejní kariéra je podle zmíněného citátu typickým učebnicovým příkladem. Na počátku je nováčkovský entuziasmus a velká až nerealistická očekávání. S nadšením se začne vykonávat profese a plnit ideály. Zanedbávají se volnočasové aktivity jako důležitý faktor regenerace. Zvláště pro policejní službu je u mladých lidí typická profesní mytologie. Představy vycházejí často z akčních filmů a televizních seriálů, kde hlavní hrdinové – „stars“ jsou úspěšní policisté někdy až s „nadlidskými“ schopnostmi, kteří si za každé situace ví rady a vše vyřeší. Ovšem po čase tito mladí lidé zjišťují, že mají omezené soukromí, musejí sloužit v kolektivu a pracovat s lidmi různých povah, podřízovat se rozkazům, povinnostem a zájmům, které nebývají vždy příznivé s jejich zájmy. Chtějí si také zabezpečit bydlení, věnovat se rodině, svůj volný čas efektivně využívat pro koníčky a rekreační zájmy. Z hlediska ekonomických a sociálních aspektů to vše nejde tak rychle podle představ. Radost z práce se ztrácí a může přejít až do úplné apatie, kdy člověk vyhoří.

Ohroženost policistů syndromem vyhoření je v neustálé připravenosti poskytovat ochranu a pomoc ve velkém rozpětí problematiky, které na ně klade znalosti a dovednosti různého typu. Často se setkávají s jedinci (zejména s pachatelé závažných trestných činů), kdy se nemusí cítit v práci bezpečně. Obdobně je kontakt s agresivními jedinci pod vlivem alkoholu a drog. Vždy musí rozhodovat pod časovým tlakem nebo za nedostačujících informací. Někdy se stává, že nemají patřičný dostatek informací a musí jednat rychle v zájmu ochrany života, zdraví a majetku. Z hlediska manažerských teorií není možné předvídat dobu trvání služebních úkolů. Rovněž nelze jednoznačně stanovit algoritmus –posloupnost instrukcí a schéma postupu pro řešení specifických služebních úkolů.

Aspekty syndromu vyhoření

a) Deontologické – kde jsou hranice profesních povinností

Každá profese má společenský charakter. Vykonává se ve prospěch společnosti nebo velkých sociálních skupin obyvatelstva. Z tohoto důvodu se jedinci při výkonu profese musí řídit stanovenými společenskými i státními normami, pravidly a zákony. Tyto nástroje mají regulativní charakter s několika přívlastky: psaný i nepsaný, formální i neformální, oficiální i neoficiální atd.. Mezi historicky velmi důležité normy, kterými se lidé více či méně řídí při výkonu své profese jsou etické normy.

Z výše uvedeného hlediska lze profesní etiku definovat jako systém specifických požadavků morálky, které jsou spjaty se zvláštnostmi různých profesí. Za zmínku stojí poukázat, že v zastaralejším smyslu se pod profesní etikou rozuměla morálka lékaře, vědce, pedagoga, právníka, umělce, tj. morálka takových profesí, které se někdy označují (zejména z hlediska ekonomických aspektů) „svobodnými povoláními“. V moderním pojetí je základní kategorií deontologie profesní povinnost. V žádném případě nelze spojovat profesní výkon s charakterem člověka, neboť jedinec řídící se zásadami své profese nemusí mít nutně dobrý charakter. Ten se utváří v závislosti na celém způsobu života, tedy na charakteru všeho lidského konání.

b) Medicínské – kde je z anatomického hlediska základ

Podle statistik Světové zdravotnické organizace (World Health Organisation) patří k nejčastějším onemocněním ve světovém měřítku deprese. Může být vedlejším příznakem syndromu vyhoření anebo se může vyskytovat samostatně, mívá často vztah k dřívějším negativním zážitkům, což syndrom nemá. Deprese, na rozdíl od syndromu vyhoření, se dá léčit farmakoterapeuticky. Faktum je, že vztahy mezi depresí a syndromem vyhoření jsou velice úzké. Výrazným odlišovacím znakem těchto onemocnění je sezónnost výskytu, která je typická pro endogenní depresi, na rozdíl od depresivního ladění vyskytujícího se u vyhoření. Blízko má syndrom vyhoření i k syndromu chronické únavy ("chronic fatigue syndrome" - CFS), jejich společnými znaky jsou kromě únavy snížená schopnost soustředění, poruchy kognitivních funkcí a výskyt depresivní symptomatiky. Lze nalézt i řadu somatických odlišností CFS od vyhoření - zvýšená teplota, bolesti v krku, citlivost lymfatických uzlin, bolesti kosterního svalstva, otoky kloubů, světloplachost apod. Zároveň postižení zažívají nedostatek či ztrátu přijatelných sociálních norem, které by byly směrodatným měřítkem jejich životních hodnot (lze např. srovnat s prací válečných zajatců). Zmíněné pocity odcizení je možné pozorovat i v syndromu vyhoření, ale ty se objevují až v závěrečném stadiu. Syndrom vyhoření se vyskytuje jen u lidí, kteří byli na počátku nadšení prací, zatímco pocity odcizení však můžeme určit i u lidí, kteří nikdy ničím nadšení nebyli. Rovněž při existenciální neuróze jde o pocit zplnění života a naprosté existenční beznaděje. Často se v této souvislosti hovoří o ztrátě smysluplnosti života. Při syndromu vyhoření se lze setkat s něčím podobným, avšak až na konci tohoto procesu.

Syndrom vyhoření je závažný celosvětový problém jako deprese. Je oficiálně uveden v Mezinárodní klasifikaci nemocí Světové zdravotnické organizace v kategorii Faktory ovlivňující zdravotní stav, pod zn. Z730 - Vyhasnutí (vyhoření). Jako takový má i své specifické medicínské příznaky, které se vyskytují v několika úrovních.

Prostřednictvím patofyziologie¹⁸ je syndrom vyhoření projevem nadměrného stresu. Tento pojem se však stal slovem zcela módním a v některých souvislostech je označován zcela nesprávně. Do 30. let minulého století toto slovo označovalo nadměrný či zvýšený tlak nebo zvýšené namáhání ve smyslu fyzikálním. Hans Selye¹⁹ mu v medicínském pojetí dal význam jako reakci organismu na ohrožující podněty, které představují stresor²⁰. Podle H. Selye je stres proces, který má připravit organismus na útok nebo útek, v další fázi pak na přežití v krajně nebezpečných podmínkách. H. Selye tak navázal na zjištění Waltera Cannona²¹, který objevil, že u zvířat vystavených situaci ohrožení, dochází k mobilizaci celého organismu a k excitaci sympatického nervového systému. V období, kdy je člověk vystaven působení stresu se zvýší hladina hormonu nadledvinek a to burcuje mozek k pohotovosti. Ten vyvolá produkci stresových hormonů adrenalinu a noradrenalinu a tělo začne ovládat sympatický nervový systém. Zvýší se látková výměna, kůže a trávicí orgány jsou nedostatečně prokrvovány, plíce a srdce pracují intenzivněji, stoupá krevní tlak. Jde o mobilizaci těla. Zároveň s těmito reakcemi těla nastupují také reakce psychické jako strach, hněv či agrese. Stručně řečeno, stres resp. distres je nadměrná zátěž neúnikového druhu vedoucí k trvalé stresové reakci, která vede ve tkáňové poškození, k poruše adrenokortikálních funkcí a psychosomatickým poruchám. Jde o trvalou, zdraví škodlivou zátěž.

c) Psychologické – podstata imunitního systému

¹⁸Patofyziologie je obor, který se specializuje na příčiny a mechanismy rozvoje nemocí a *změny funkcí* organismu při nemoci. Studuje příčiny nemocí a zejména mechanismy a procesy jejího rozvoje (tzv. *patogenezi*).

¹⁹Hans Selye (1907-1982) kanadský lékař (oboru fyziologie a endokrinologie) maďarského původu (narozen v Komárně), Od 30. let minulého století působil v Ústavu [experimentální medicíny](#) a [chirurgie](#) v Montrealu. Je tvůrce koncepce adaptačního syndromu a stresové reakce, jimiž získal světový ohlas. Zabýval se patologií stresových stavů a tzv. obecným adaptačním syndromem.

²⁰Stresory lze rozčlenit do tří základních skupin – fyzické, sociální a psychické.

²¹Hans Selye (1907-1982) kanadský lékař (oboru fyziologie a endokrinologie) maďarského původu (narozen v Komárně), Od 30. let minulého století působil v Ústavu [experimentální medicíny](#) a [chirurgie](#) v Montrealu. Je tvůrce koncepce adaptačního syndromu a stresové reakce, jimiž získal světový ohlas. Zabýval se patologií stresových stavů a tzv. obecným adaptačním syndromem.

²¹Walter Cannon (1871–1945) – americký fyziolog, průkopník poznání autonomního nervového systému. V roce 1906 byl jmenován profesorem na Harvardu, kde zůstal až do roku 1942. Již od studentských dob se věnoval výzkumu střežních pohybů, což jej vedlo k zájmu o autonomní nervový systém a ke koncepci chemického zprostředkování nervových impulsů.

Syndrom vyhoření je v psychologické dimenzi je výrazný pocit celkového, především duševního vyčerpání, prevažuje depresivní naladění, objevuje se přesvědčení o vlastní postradatelnosti až bezcennosti. To se následně projevuje ve fyzické úrovni jako celková únava organismu, rychlá unavitelnost, bolesti hlavy, poruchy spánku. V úrovni sociální interakce je projev výrazné tendence omezit kontakt s klienty, kolegy a všemi lidmi majícími vztah k profesi. V dalších stádiích je zjevná nechuť k vykonávané profesi a všemu, co s ní souvisí, a nízká empatie - tzv. sociální apatie. Psychologové často hovoří o tom, že syndrom vyhoření se zhusta objevuje mezi lidmi, jež svoji práci úzce vztahují ke svým osobním ideálům, a proto jim nečiní problém zaměstnání obětovat klidně i větší část svého osobního života. Právě kombinace přehnaných očekávání a osobního zápalu pak často může vést k poměrně bolestnému vystřízlivění, kdy může být problémem přijmout prostou skutečnost, že některé věci člověk zkrátka sám zvládnout nemůže.

Z pohledu psychologické dimenze přispívají ke vzniku syndromu i podmínky na pracovišti za předpokladu absence pozornosti na potřeby personálu, plánu osobního rozvoje, supervize (metody řízení, vzdělávání a podpory sociálních pracovníků) a mentoringu²². Na takovémto pracovišti jsou potenciálními oběťmi syndromu jedinci se sklony k perfekcionismu, workoholismu, osoby žijící v soukromí osaměle nebo mající potíže v rodině, lidé zatížení nemotivující prací či lidé s problematickými vztahy v pracovním kolektivu. V této souvislosti lze vycházet z tvrzení, [11] které potvrzuje skutečnost, že „*odborně prováděná pravidelná supervize je jedním z hlavních preventivních opatřeních proti syndromu vyhoření.*“ Supervize by také měla poskytnout jiný pohled na vlastní práci, vytvořit prostor pro reflexi obsahu a procesu vlastní práce i dodat ocenění a podporu pracovníkům. V poradenství slouží supervize navíc k verifikaci správnosti postupů při práci s klientem a ke korigování neefektivních postupů. Jiný teoretický přístup např. Pecora [12] navíc spatřuje smysl supervize v pomoci týmu stanovit si své priority, v podpoře aplikování filozofie poslání dané služby a v posílení pracovníka delegováním odpovědnosti. V neposlední řadě může supervize pomoci rozpoznat již existující nebo potenciální pracovní problémy a najít nejlepší způsob jejich řešení.

Je supervize jediný nástroj pro imunitu, co psychologická typologie osobnosti

V souvislosti s psychologickými aspekty syndromu se lze v rámci dějin českého sociálního učení zastavit u významné osobnosti, kterou je Přemysl Pittř [13]. Na základě poznání jeho života, postojů, aktivit, kdy dominovala sympatie a láska [14] je možné k jeho osobě přiřadit psychologicky orientovanou typologii osobnosti podle Eduarda Sprangera²³, [15] a to nábožensky a sociálně. Ta spočívá v preferenci postojů a hodnot, oč se v životě jedince usiluje a je zcela lhostejná k materiálním hodnotám, vše podřizuje vyšším cílům, snadno se dokáže vžít do situace druhých. V souvislosti s typologií osobnosti P. Pittře lze zodpovědět na otázku jeho odolnosti proti syndromu vyhoření. Typ osobnosti, kterým je P. Pittř, by jako sociální pracovník nepotřeboval asistenci supervizora.

Význam teologického vzdělávání v prevenci syndromu

Od počátku 90. let minulého století podstatně vzrostly standardy na vzdělání sociálních pracovníků, a to v rámci vysokoškolského studia. V tomto období také proběhla inkorporace tří teologických fakult (Evangelické, Katolické a Husitské) do Univerzity Karlovy v Praze, obnovena byla Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci a založena Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Teologické fakulty tak začaly rozvíjet vzdělávání nejen pro profesie duchovních a pastoračních asistentů, ale i pedagogů a ostatních pomáhajících profesí, tedy i sociálních pracovníků (mimo Katolické teologické fakulty s orientací na kombinaci teologie s filozofií a historií). Na všech teologických fakultách jsou také v rámci standardizace teologických disciplín (bez ohledu na konkrétní studijní obor) vyučována interdisciplinární metodou humanitních věd mnohá témata související s pomáhajícími profesemi, a to v předmětech jako je např.

²²Hans Selye (1907-1982) kanadský lékař (oboru fyziologie a endokrinologie) maďarského původu (narozen v Komárně), Od 30. let minulého století působil v Ústavu [experimentální](#) medicíny a [chirurgie](#) v Montrealu. Je tvůrce koncepce adaptačního syndromu a stresové reakce, jimiž získal světový ohlas. Zabýval se patologií stresových stavů a tzv. obecným adaptačním syndromem.

²²Mentoring je proces koučování, užívaný a osvědčený ve firmách. Jeho metody se začínají aplikovat i v pomáhajících profesích.

²³Hans Selye (1907-1982) kanadský lékař (oboru fyziologie a endokrinologie) maďarského původu (narozen v Komárně), Od 30. let minulého století působil v Ústavu [experimentální](#) medicíny a [chirurgie](#) v Montrealu. Je tvůrce koncepce adaptačního syndromu a stresové reakce, jimiž získal světový ohlas. Zabýval se patologií stresových stavů a tzv. obecným adaptačním syndromem.

²³Eduard [Spranger](#) (1882 - 1963) byl německý psycholog, pedagog a [filozof](#), významný představitel duchovně [psychologie](#) a [autor typologie](#) osobnosti (typ náboženský, teoretický, [estetický](#), [sociální](#), ekonomický, mocenský).

Křesťanská antropologie, Pastorační teologie, Morální teologie apod.. Absolventy oboru sociální práce teologických fakult lze označit jako křesťanské sociální pracovníky. Sledováním činností pracovníků s křesťanskou vírou lze konstatovat, že právě nábožensky a sociálně orientovaný typ osobnosti v této profesi je po psychické stránce značně odolný vůči riziku tohoto syndromu. Mnoho absolventů a současných posluchačů kombinovaného studia teologických fakult (zejména specializace sociální práce a pedagogika) působí ve službách Policie ČR, Hasičského záchranného sboru, orgánů státní správy a samosprávy. V rámci personálního managementu těchto institucí by bylo efektivní využít bohatých zkušeností a profilů absolventů teologických fakult jako profesionály pro programy prevence syndromu vyhoření a ostatních patologických událostí.

Závěr

Odolnost vůči syndromu vyhoření je do značné míry spojena s náboženskými aspekty. Důsledkem čtyř desetiletí omezování náboženských svobod totalitní ideologií KSČ není pochopení víry jako motivace pro práci s lidmi každému jedinci dostatečně srozumitelné. Pro věřícího je právě tím, co dává jeho práci ten nejhlubší smysl a zvyšuje tak i kvalitu života v několika dimenzích.

V rámci odolnosti vůči syndromu vyhoření tak pomáhá víra překonávat obtížné životní situace, poskytovat sociální oporu a snižovat negativní dopady traumatizujících událostí. Z tohoto důvodu by bylo opodstatněné zavedení náboženských a etických aspektů v péči o lidské zdroje do vzdělávacích programů pro pracovníky pomáhajících profesí.

Použitá a doporučená literatura:

- [1] Šetek, J.: *Sociální politika v obranné doktríně státu*. Doktorská disertační práce. Vysoká škola ekonomická Praha, 2001.
- [2] Křivohlavý, J. *Jak neztratit nadšení*. Praha: Grada Publishing, 1998.
- [3] Kallwass, A. *Syndrom vyhoření v práci a osobním životě*. Praha: Portál, 2007.
- [4] Sojka, M.: *Milton Friedman. Svět liberální ekonomie*. Praha, Epoque, 1996.
- [5] Becker, G.: *Teorie preferencí*. Grada, Liberální institut, Praha, 1997.
- [6] Buchanan, J.: *Politika očima ekonoma*. Praha: Liberální institut, 2002.
- [7] Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*. Praha, Portál, 2003.
- [8] Čap, J., Mareš, J.: *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001.
- [9] Lokšová, I. a Lokša, J. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Praha: Portál, 1999.
- [10] Šťastný, R.: *Čeští spisovatelé deseti století*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1974.
- [11] Tošnerová, T., Tošner, J.: *Burn-Out syndrom*. In: Řízení lidských zdrojů. Praha, Agnes, 1999.
- [12] Pecora, P. J., Whittaker, J. K., Maluccio, A. N.: *The Child Welfare*. Challenge, 1991.
- [13] Šetek, J.: *Dimenze postojů a sociálního myšlení Přemysla Pittra*. Marathon, 6/2010.
- [14] Pasák, T.: *Život pro druhé*. Paseka, 1997.
- [15] Zounek, J.: *Nové pohledy na dílo Eduarda Sprangera*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Masarykova univerzita, 2003.

3. Informace z vědeckého života

O průběhu konference Lidský kapitál a investice do vzdělání

Ve dnech 23. – 24. září 2010 proběhl 13. ročník mezinárodní odborné konference **Lidský kapitál a investice do vzdělání**. Uspořádala jej Vysoká škola finanční a správní pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Odborným garantem konference byl doc. Radim Valenčík, CSc. Jednalo se o pokračování jedné z nejdelších tradic vědeckých setkání v ČR. První proběhlo již v roce 1998. Garantem byla Bankovní akademie.

V každém roce se snažíme přinést něco nového. Proto bylo letos zvoleno následující zaměření: **Nezbytnost, aktuálnost a vzájemná podmíněnost reforem systémů veřejného sociálního investování a pojištění – cesta k zajištění kvalitního vzdělání, péče o zdraví, stability penzijního systému**.

Účastníci konference tak byli vyzváni k tomu, aby se snažili ukázat a analyzovat souvislosti mezi reformami v takových oblastech společenského života, jakými jsou vzdělání, péče o zdraví, zabezpečení ve stáří apod. Tomu odpovídala i rozčlenění jednání konference do čtyř bloků:

1. blok: **Nutnost reforem systémů sociálního investování a sociálního pojištění z hlediska konkurenceschopnosti**

2. blok: **Financování investic do vzdělání a zdraví, problematika reforem v této oblasti**

3. blok: **Penzijní systém, prodloužování doby dožití a možnosti prodloužení produktivního uplatnění, vzájemná podmíněnost reforem systému sociálního investování a sociálního pojištění**

4. blok: **Hry o reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění**

V každém z bloků vystoupili odborníci z ČR i ze zahraničí. Byl dán prostor pro diskusi. V návaznosti na předešlý ročník byl formou zařazení 4. bloku otevřen prostor pro uplatnění teorie her při analýze některých problémů, s nimiž se příprava i realizace reforem setkávají. Konference přinesla mj. následující poznatky:

- Souvislost mezi reformami v jednotlivých oblastech systémů sociálního investování a sociálního pojištění je významná, projevuje se stále více a lze očekávat, že jí praxe bude věnovat stále větší pozornost.

- V pojetí reforem bude stále významnější roli hrát vzdělání a jeho vliv na ekonomiku v návaznosti na proces konstituování znalostní, resp. vzdělanostní společnosti.

- Velmi intenzivní diskuse lze očekávat v oblasti reformy systému důchodového pojištění, kde se vyhraňují odlišné koncepce.

- období produktivního uplatnění člověka, ve kterém hrají důležitou roli systémy sociálního investování, zejména péče o zdraví a kvalitní vysokoškolské vzdělání i správně pojaté a zaměřené celoživotní vzdělávání.

- Konflikt zájmů v oblasti reforem nemá jen politickou dimenzi, ale projevují se v něm i zájmy různých lobby, zejména pak v oblasti diskuzí a kroků při přípravě reformy penzijního pojištění.

- K analýze konfliktů zájmů v oblasti reforem lze účinně využít teorii her a jako její součást i teorii redistribučních systémů.

Celkově lze říci, že obsah příspěvků i průběh diskusí prokázaly trend stále užší obsahové a problémové návaznosti. Na konferenci vystoupilo se svými příspěvky více než 30 odborníků a zúčastnilo se jí téměř 70 osob včetně studentů VŠFS. Bylo možné se seznámit s tím, jak uvedenou problematiku vidí např. prof. V. Čechám, prof. P. Matějů, prof. J. Vostatek, prof. Sekerka, ing. A. Michl, ing. M. Workie, doc. R. Valenčík a další.

Stručná charakteristika obsahu a formy jednotlivých příspěvků

Příspěvky uvádíme podle jednotlivých bloků a v rámci bloků podle abecedy.

1. blok: Nutnost reforem systémů sociálního investování a sociálního pojištění z hlediska konkurenceschopnosti

V úvodním vystoupení nazvaném **Současné pojetí vzdělání a co lze od něj očekávat** V. Čechám nastolil otázku, zda jde jen o profesní přípravu, nebo hlubší smysl vzdělání. Poukázal na určité změny přístupy k vysokým školám, kdy dosud se kladl důraz umožnění studia stále většímu počtu studentů, nyní se uvažuje o snížení počtu studentů i vysokých škol. Příspěvek má podobu powerpointové prezentace.

Příspěvek N. O. Kayumové **How Exchange Rate Volatility Affects On the Main Export Goods of Uzbekistan?** se zabývá mj. úlohou vzdělání v ekonomickém vývoji Uzbekistánu. K tomu používá matematický aparát na bázi produkčních funkcí. Je uveden v anglickém i ruském jazyce. Příspěvek má charakter článku v recenzovaném sborníku.

Příspěvek P. Matějů **Investice do lidského kapitálu ve světle výzkumu studentů** se zabývá návratností investic do vzdělání. Podle něj populace studentů vysokých škol je z hlediska sociálního původu výrazně vychýlena směrem k vyšším sociálním skupinám (jak z hlediska vzdělání rodičů, tak jejich sociálně-ekonomického statusu). Sociální nerovnosti v přístupu k vysokoškolskému vzdělání jsou u nás ve srovnání s jinými evropskými zeměmi velmi vysoké a mají tendenci se spíše zvyšovat. Téměř dvě pětiny studentů uvádí, že nedostatek financí může ohrozit pokračování jejich studia. Toto ohrožení studia připouští více než polovina studentů pocházejících z rodin s nejnižším sociálně ekonomickým statusem. Míra individuální návratnosti investic do VŠ vzdělání (IRR, NPV) přímo vybízí k zavedení spoluúčasti (školného), odložené školné je přijatelnější než přímé, optimální výše školného (očima studentů) se jeví okolo 15 tisíc ročně. Hladina nerovnosti, struktura zdrojů pro financování studia a ekonomická situace studentů vyžadují co nejrychlejší implementaci systému finanční pomoci studentům – půjčky, granty, stipendia. Jakákoli vratná finanční pomoc musí mít kontingenční formu splácení – klasické hypoteční systémy vyvolávají obavy a nebudou fungovat (zejména tam, kde je jich nejvíce třeba).

Príspevek A. Michla **Jak dopadne česká reforma?** se zabývá vývojem veřejného dluhu ČR. Přináší původní data. Jejich analýzou dospívá k závěru, že tendenci k zadlužování ještě dlouho nezastavíme. Príspevek má podobu prezentace v pdf.

Príspevek R. Valenčíka **Reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění (otázky)** nastoluje řadu otázek týkajících toho, zda současné reformy byly odstartovány správným způsobem. Formou kladení těchto otázek dospívá k poněkud skeptickému závěru. Podle něj budou reformy perspektivní teprve tehdy, až budou plně využívat roli vzdělání jako hlavní zdroj ekonomického růstu. Príspevek má podobu powerpointové prezentace.

2. blok: Financování investic do vzdělání a zdraví, problematika reform v této oblasti

Príspevek R. Bedretdinova **Lidský kapitál a ekonomické myšlení** rozlišuje vlastnosti, které akumulují v sobě vrozené předpoklady i získané sociální zkušenosti, a schopnosti, které jsou souborem získaných předpokladů pro určitý výkon. Návazně na to analyzuje roli vnímání, představivosti a myšlení. Z tohoto hlediska se zabývá problematikou ekonomického myšlení. Optimální situace podle něj vzniká v důsledku spojení kantorské přesvědčivé argumentace a zvědavosti studenta. Príspevek má charakter úvahy vycházející z pedagogických zkušeností.

Príspevek A. Bušíkové **Role of Universities in Preparing Human Capital in the context of a Knowledge-based economy** se zabývá hodnocením kvality vzdělání z hlediska konstituování společnosti založené na jeho roli a raftingem univerzit v uvedeném kontextu. Príspevek má charakter článku v recenzovaném sborníku. Je uveřejněn včetně powerpointové prezentace.

Príspevek J. Fučíkové **Řízení diverzity jako nástroj zvyšování zaměstnanosti i zaměstnatelnosti** z celé řady aspektů rozebírá pojem diverzity, kterou chápe jako možnost využívání specifických vlastností každého člověka. Úkolem státu by proto mělo být pomáhat tomuto konceptu dostat se do širšího povědomí lidí, urychlit proces přijímání managementu diverzity za jednu ze základních premis řízení lidských zdrojů. Príspevek má charakter článku v recenzovaném sborníku. Je uveřejněn včetně powerpointové prezentace.

Príspevek E. Ľapinové a K. Jakab **Špecifiká ľudského kapitálu na Slovensku a výdavky Slovenska na vzdelávanie v európskom kontexte** analyzuje některá specifika lidského kapitálu a jeho reprodukce v podmínkách SR. Přináší údaje o výdajích na vzdělání analyzované i z územního a regionálního hlediska. Príspevek má charakter článku v recenzovaném sborníku.

Príspevek K. Maršíkové **Reforma financování veřejných vysokých škol v Anglii** se zabývá celoevropským problémem nedostatku finančních prostředků v oblasti financování veřejného vysokého školství. Nedostatek financí se pak odráží v kvalitě a možnostech, které veřejné vysoké školství studentům, ale i pedagogům, přináší. Existují země, které již přistoupily k podpoře VŠ vzdělávání ze soukromých zdrojů formou placení školného. Příkladem úspěšného zavedení školného na veřejných vysokých školách je Anglie, která může být zajímavým příkladem pro ostatní země, které o tomto kroku uvažují, např. tedy i pro Českou republiku. Shrnuje hlavní kroky reformy v Anglii a zhodnotit její existenci za prvních několik let existence. Príspevek má charakter článku v recenzovaném sborníku.

Príspevek M. Workie **Does Human Capital Boost Labor Productivity? (Some Stylized Facts and Causalities)** se zabývá analýzou vztahu mezi některými charakteristikami lidského kapitálu a produktivitou práce. Na základě provedených srovnání mezi různými zeměmi dospívá k pozitivní odpovědi. Príspevek má charakter článku v recenzovaném sborníku. Je uveřejněn včetně powerpointové prezentace.

Príspevek J. Mertla **Investice do (vysokoškolského) vzdělání v prostředí omezených zdrojů** se zabývá různými přístupy k financování vzdělání. Vyslovuje domněnku a uvádí argumenty v její prospěch, že odložené školné, zejména v současné navrhované podobě jako řešení problémů, které by přineslo školné „standardní“, vhodným řešením není. Príspevek má charakter článku v recenzovaném sborníku. Je uveřejněn včetně powerpointové prezentace.

3. blok: Penzijní systém, prodloužení doby dožití a možnosti prodloužení produktivního uplatnění, vzájemná podmíněnost reformou systému sociálního investování a sociálního pojištění

Príspevek A. Klesly **Důsledky zdravotní reformy pro pracovní neschopnost v r. 2009** se zabývá ekonomickými aspekty financování jednotlivých složek zdravotní péče jako formy investování do lidského

kapitálu. Podle něj je dlouhodobým řešením prohloubení systémové podpory zlepšování celkové úrovně zdravotního stavu obyvatelstva cestou programové zdravotní prevence ve všech věkových skupinách populace, především v produktivním věku, formami strategie podpory zdraví na pracovišti, v ostatních věkových skupinách ve školách i ve městech. Tento úkol přísluší nositeli hospodářské a sociální politiky, kterým je vláda a další ústavní instituce působící v oblasti sociální a zdravotní politiky státu. Na realizaci se však musí ve vlastním zájmu podílet aktivně i občané a to nejen zvýšením své finanční účasti na zdravotní prevenci, na posilování vlastního zdraví a zdraví své rodiny pěstováním návyků zdravého způsobu života, změnou svého zdravotního rizikového chování (obezita, alkohol, nikotinismus, drogy) směrem ke zdravému životnímu stylu. Zaměstnavatelé, školy a municipality mají v této strategii nezastupitelnou roli tvůrce dílčích zdravotních preventivních programů včetně podpory uvolněním vlastních zdrojů pro tento koncept jako podmínky vícezdrojového efektivního financování, bez něhož zůstanou všechny podobné cesty řešení jen v oblasti programových úvah, nebo dílčích, izolovaných aktivit. K doložení těchto tvrzení využívá analýzu rozsáhlého empirického materiálu. Příspěvek má charakter článku v recenzovaném sborníku.

Příspěvek **B. Sekerky a D. Staré** **Kvantitativní aspekty v důchodovém pojištění** se zabývá riziky dlouhodobého kapitálu v uvedené oblasti. Pojistné fondy totiž mohou pro organizátory představovat výhodný zdroj zisku na úkor pojištěných. Obdobu můžeme vidět např. u bankovního sektoru, který na úkor vkladatelů navyšuje zisky tím, že poskytuje na krátkodobé vklady záporný reálný úrok a navíc využívá různých poplatků. Snahy o centralizaci moci v Evropské unii, mohou vyústit v oslabování moci vlád členských států a není jisté, převezme-li Evropská unie záruky členských zemí týkající se penzijního pojištění. Příspěvek má charakter článku v recenzovaném sborníku.

Příspěvek **J. Šulce** **Pár poznámek k rizikům poslední verze penzijní reformy** považuje za rizika následující: Sáhá se do I. pilíře, který byl záměr destabilizován; vytváří se II. pilíř za cenu oslabení pilíře prvního, aniž bude mít přidanou hodnotu; přehlíží se III. pilíř, kde jsou sice problémy, ale všechny jsou řešitelné. Navrhuje řešit problémy tam, kde jsou, tj. využít penzijní připojištění a stabilizovat I. pilíř. Příspěvek má podobu powerpointové prezentace.

Příspěvek **J. Vostatka** **Panevropský penzijní systém a „dětská penze“** prezentuje kritický rozbor různých přístupů v reformě penzijního systému v ČR a v návaznosti na to dává vlastní návrh s následujícími charakteristikami: 1) Koncentrace na základní pilíř – NDC (pojistné NDC: 14 – 16 % z mezd, další pojistné na sociální invalidní pojištění cca 4 % z mezd; snížení dnešního celkového pojistného důchodového pojištění o 8 – 10 % z mezd). 2) Možný nárůst pojistného za nemocenské pojištění a na státní politiku zaměstnanosti (placení pojistného do NDC). 3) Náhrada rozpočtových příjmů: daň z příjmů (či jinak). 4) Dnešní základní výměra důchodu (2 170 Kč) – do sociálního pilíře. 5) Náhradní doby pojištění za výchovu dětí: financování ze státního rozpočtu přes sociální pilíř nebo přes NDC. 6) Jednorázová reforma, zachování dosavadních důchodových nároků. Příspěvek má podobu prezentace v pdf.

4. blok: Hry o reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění

Příspěvek **H. Heisslera** **Sociální kapitál versus individuální kapitál** dokazuje, že investování do individuálního kapitálu (do schopností člověka) je výhodnější než investování do sociálního kapitálu (sociálních sítí a pozice v těchto sítích). Poukazuje na významnost a specifčnost hraní her v kontextu. Investice do sebe, tedy do individuálního (lidského) kapitálu je především "osvobozením" od složitých vazeb, které mohou bránit zvyšování individuálního kapitálu. Navíc tím zvyšujeme svůj individuální i sociální potenciál a následně i sociální kapitál. Příspěvek má charakter článku v recenzovaném sborníku.

Příspěvek **T. Kosičky** **Úvod do kontextuálních her** je věnován jednomu z perspektivních směrů rozvoje teorie her. Ukazuje, jak na sebe mohou některé hry vzájemně navazovat a jak je to vnímáno hráči. To umožňuje vysvětlit některé zdánlivé paradoxy mezi teorií a experimenty. Příspěvek má podobu stručné úvahy.

Příspěvek **J. Mihalčinové a J. Benesche** **Podmínky, které ovlivňují výkonnost ekonomického systému z pohledu teorie her II** uvádí jednu ze zajímavých aplikací teorie redistribučních systémů. Vychází z příspěvku předneseného na mezinárodní vědecké konferenci Matematické modely v ekonomii, která se konala v srpnu 2010 a reaguje na dotazy, které zde k němu zazněly. V závěru je shrnut přínos příspěvku k teorii redistribučních systémů. Příspěvek má charakter článku v recenzovaném sborníku. Je uveřejněn včetně powerpointové prezentace.

Příspěvek **J. Miholy** **Vlastnosti a zvláštnosti redistribuční plochy a jejich souvislost s objasněním některých aspektů lidského chování** podrobně analyzuje matematické a geometrické vlastnosti redistribuční

plochy z hlediska procesu vyjednávání. Příspěvek má charakter článku v recenzovaném sborníku. Je uveřejněn včetně powerpointové prezentace.

Příspěvek R. Valenčíka **Hry o reformy a reformy** ukazuje možnost aplikování teorie her (zejména teorie redistribučních systémů a kontextuálních her) k analýze reforem. Shrnuje dosavadní výsledky a ukazuje toho, jaké problémy bude možné v dané oblasti řešit. Příspěvek má podobu powerpointové prezentace.

Příspěvek P. Wawrosze **Podstata paralelních her** vychází z toho, že v každém otevřeném společenském systému existuje na jednu stranu tendence k nastolování a udržování existující systémové a institucionální rovnováhy a na stranu druhou tendence ke změně tohoto systému, překonání dosavadní systémové a institucionální rovnováhy (včetně eventuelního vzniku jiné rovnováhy). Současně však může docházet k narušování systému paralelními hrami v rámci paralelního redistribučního systému. Paralelní redistribuční systém je skrytý redistribuční systém v rámci nějakého jiného redistribučního systému, vytváří jej část hráčů tohoto systému, kteří se snaží zvýšit svoje výplaty odlišným způsobem než způsobem, který je použit v originálním redistribučním systému. Pokud existují mentální modely ostatních hráčů, které jim brání představit si možnost existence paralelních her, mohou být tyto hry snadno hrány. Redistribuční systémy mohou být poměrně rozsáhlé, a tudíž může být obtížně kontrolovatelné chování jejich jednotlivých členů. Zabránit, respektive alespoň snížit možnost hraní paralelních her je možné jen komplexní sérií vzájemně provázaných kroků, které vycházejí z analýzy, co vše může v originálním systému jednotlivé hráče stimulovat k hraní těchto her. Příspěvek má charakter článku v recenzovaném sborníku.

Příspěvek F. Zicha **Několik poznámek k problematice sociálního kapitálu - aneb sociální kapitál, nebo potenciál?** se zabývá různými kontexty použití pojmu sociální kapitál a sociální potenciál. Ukazuje některá úskalí použití těchto pojmů. Příspěvek má charakter fundované eseje.

Příspěvek L. Žáka **Několik poznámek k problematice redistribučních systémů (RDS)** rozlišuje hry uvedeného typu na parazitní, kompatibilní, nekompatibilní a predátorské. Důležitým úkolem celé teorie redistribučních systémů je podle něj nalezení základní hry. V praxi se totiž jen obtížně můžeme nadít toho, že tuto „metahru“ nalezneme na úrovni známých her, a proto je třeba prostředí her modelovat vícerozměrně. Příspěvek má charakter fundované eseje.

4. K teorii redistribučních systémů (Pracovní materiály)

Možnosti a meze uplatnění stávajících postupů a metod teorie her při řešení konkrétních problémů

K diplomové práci Martina Procházky Teorie her a redistribuční systémy (Aplikace v oblasti zdravotnictví)

Radim Valenčík

Diplomová práce M. Procházky úspěšně obhájená na VŠFS v roce 2011 představuje jeden z nejspěšnějších výbojů ve směru snahy o přímé uplatnění postupů a metod teorie her ke konkrétnímu a složitému problému (v daném případě se jedná o problematiku zdravotnictví).

Nejdříve je nutné objasnit, v jakém smyslu používám pojem „přímé“. Mám na mysli to, že v příslušné oblasti, ve které dochází ke střetu zájmů (konfliktům):

1. Rozlišíme a pojmenujeme hráče.
2. Rozlišíme a pojmenujeme jejich strategie (jaké alternativy chování mají k dispozici).
3. Pokusíme se ke každé kombinaci strategií uplatněné jednotlivými hráči přiřadit nějakou výplatu.
4. Podíváme se, jaké postupy a nástroje teorie her máme k dispozici, abychom se pokusili modelovat chování jednotlivých hráčů.

Takový postup se zdá být nadějný. Ukazuje se však, že vše je značně obtížnější. Není například tak snadné rozpoznat skutečné hráče. Můžeme rozlišit zájmy pacientů, nemocnic, pojišťoven, výrobců a distributorů léků apod., návnazně pak považovat tyto subjekty za hráče. To nejdůležitější, to, že v „uvnitř“ každého z těchto

subjektů působí skupiny (lobby, sítě, struktury či jak to nazvat), které se samy pro sebe skrytým způsobem snaží získat výhody, tím ovšem nepostihneme. Ti, co v systému zdravotnictví – obrazně řečeno – „přehazují výhybky“, zůstávají skryti a jsou stávajícími postupy teorie her neidentifikovatelní.

Podle mého názoru se při analýze takových složitých systémů, jakým je zdravotnictví (ale mohli bychom uvažovat i další) neobejdeme bez využití silnějších teoretických prostředků, které jsou také odvozeny od teorie her. Mám na mysli koncept podchycující fenomén struktur založený na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, k jehož vypracování jsou využívány různé modely z oblasti teorie her. Zájemcům mohu doporučit materiály uveřejněné na www.vsfs.cz/?id=1685, zejména pak **WP 3.18-03-2011.E: Hyper-Corruption Theory (Microeconomic Analysis with the Use of Game Theory)**.

To nic nesnižuje na přínosu práce M. Procházky. Mj. proto jsem se rozhodl ji postupně (na pokračování) zveřejnit. Velmi pečlivě mapuje to, co by mohla v dané oblasti nabídnout teorie her na jedné straně, na straně druhé pak „terén“ problematiky zdravotnictví. Již samotná informační hodnota práce je značná. Obsahuje i řadu inspirací. Je tak dobrým základem pro uplatnění silnějších teoretických prostředků, které vycházejí z hypotézy rozhodujícího vlivu působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad a použití nástrojů, kterými tento koncept disponuje. Doufejme, že v dohledné době bude k dispozici práce, která posune výsledky právě tímto směrem.

Několik technických poznámek. Pro uveřejnění práce v našem časopisu bylo nutné provést značné změny v oblasti formátování. Tím se poněkud komplikuje orientace v textu. Z důvodů představy o struktuře práce uveřejňujeme obsah práce, ovšem bez čísel stránek. Hlavní členění je pak dáno číslovanými názvy odstavců (které jsme ovšem zredukovali jen na první a druhý stupeň, autor v práci používá čtyři). To, zda jsou názvy odstavců vytištěny tučně či nikoli nehraje tak významnou roli. Doufám, že i tak bude práce pro čtenáře zajímavá a přínosná.

Teorie her a redistribuční systémy (Aplikace v oblasti zdravotnictví)

Martin Procházka

Abstrakt

Diplomová práce je zaměřena na problematiku zdravotního systému z pohledu teorie her a redistribučních systémů. Zabývá se problematikou financování zdravotnictví, důvodech a historických souvislostech jednotlivých modelů financování ve vybraných státech. Dále je představena reforma zdravotnictví a její dopad na jednotlivé aktéry pomocí redistribuční teorie. Využití teorie her v reálných redistribučních systémech dává odpovědi na mnoho otázek, které mohou pomoci celému systému. Mohou například přinést efektivnější rozdělení finančních zdrojů těchto systémů.

Abstract

This thesis is focused on issues of health system by means of game theory and redistribution systems. It deals with the financing of public health care, and the reasons and historical background leading to the introduction of various financial in selected countries. It is presented health care reform in the Czech Republic and its impact to individual players by means of redistribution theory. The application and practical impact of game theory in real redistribution systems provides knowledge essential for understanding the system as a whole. The key significance of this theory is based on more effective distribution of financial sources.

Klíčová slova

Zdravotnictví, zdravotní systém, zdravotní péče, financování zdravotnictví, zdravotní pojištění, zdravotní pojišťovna, reforma zdravotnictví, teorie her, redistribuční systém, typy her, strategie.

Keywords

Public health, system of healthcare, healthcare, financing of healthcare, health insurance, insurance company, reform of health service, game theory, redistribution system, game types, strategy.

Obsah

ÚVOD

1 VYMEZENÍ ZDRAVOTNICTVÍ JAKO SOCIÁLNÍHO SYSTÉMU

1. 1 Historický vývoj

1. 2 Současné trendy ve vývoji zdravotnických systémů

1. 3 Hodnocení zdravotnických systémů
- 2 ZDRAVOTNICTVÍ Z PŮHLEDU TEORIE HER
 - 2.1 Teorie her v ekonomických systémech
 2. 1. 1 Základní pojmy
 2. 1. 2 Typy her
 2. 1. 3 Teorie redistribučních systémů
 2. 1. 3. 1 Model elementárního redistribučního systému
 - 2.2 Teorie her v sociálních vědách a neuroekonomice
 2. 2. 1 Kooperace a lidský altruismus
 - 2.3 Prvky zdravotnického systému-aktéři (hráči)
 2. 3. 1 Občané-pojištěnci-pacienti
 2. 3. 2 Plátcí zdravotnických služeb
 2. 3. 4 Poskytovatelé zdravotnických služeb
 - 2.4 Výsledky zdravotní péče-„výkonnost“ poskytovatelů
 2. 4. 1 Standardizace ve zdravotnictví
 2. 4. 2 Akreditace zdravotnických zařízení
 - 2.5 Finanční toky ve zdravotnictví-„odměny hráčů“
 2. 5. 1 Poskytovatelé
 2. 5. 1. 1 Nemocnice
 2. 5. 1. 2 Samostatné ambulance
 2. 5. 1. 3 Lékárenská zařízení
 2. 5. 2 Plátcí zdravotnických služeb-pojišťovny
 2. 5. 3 Výrobci a dodavatelé léků a zdravotní techniky
- 3 REFORMA ZDRAVOTNICTVÍ
 3. 1 Teorie redistribučních systémů jako klíč k realizaci reforem
 3. 2 Hierarchie redistribučních systémů ve zdravotnictví
 3. 3 Zdravotnictví před reformou
 3. 3. 1 Finanční situace
 3. 3. 2 Dostupnost a kvalita zdravotní péče
 3. 3. 3 Příčiny stavu podle předkladatelů reformy
 3. 3. 4 Analýza stavu před reformou pomocí redistribuční teorie
 3. 4 Návrh reformy
 3. 4. 1 Nákupní model zdravotní péče
 3. 4. 2 Konkurence pojišťoven a změna jejich statutu
 3. 4. 3 Opatření vedoucí ke změně chování občanů ve spotřebě zdravotní péče
 3. 4. 4 Reforma a role státu
 3. 4. 5 Zajištění dlouhodobé finanční stability
 3. 5 Příčiny neúspěchu prosazení reformy
 3. 5. 1 Hodnocení autorů reformy
 3. 5. 2 Analýza příčin neúspěchu prosazení reformy pomocí redistribuční teorie

Úvod

Státy za účelem ochrany zdraví, jako historicky jedné ze základních společenských a individuálních hodnot, postupem doby vytvořily sofistikované zdravotnické systémy. Moderní zdravotnické systémy můžeme definovat jako formálně uspořádanou soustavu vztahů mezi třemi základními subjekty – těmi, kdo zdravotní péči potřebují a spotřebovávají (pacienti), těmi, kdo péči umějí a nabízejí (poskytovatelé), a těmi, kdo ji finančně zprostředkovávají (plátcí). Vzniká otázka, jakým způsobem a metodou bychom měli analyzovat vzájemné vztahy mezi výše uvedenými subjekty. Je vůbec možné a žádoucí k problematice zdravotnictví přistupovat s teorií her a redistribučních systémů?

Téma z oblasti teorie her se zaměřením na teorii redistribučních systémů a jejich aplikací v oblasti zdravotnictví jsem si vybral především z těchto důvodů:

1. Za dvanáct let práce zdravotníka – farmaceuta jsem narazil na řadu problémů, paradoxů, mýtů a zkrslení o fungování a financování českého zdravotnictví, na které jsem dlouho nemohl nalézt uspokojivé odpovědi a touto prací se na některé z nich pokusím alespoň částečně odpovědět.
2. Teorie her se zaměřením na teorii redistribučních systémů poskytuje určitý metodologický aparát na „odkrývání reality“ fungování jednotlivých reálných systémů v ekonomice.

Aktuálnost tématu vyplývá z reformy zdravotnictví, jejíž nepříliš úspěšná realizace probíhá v České republice již pátým rokem. Proč tomu tak je a proč obecně je velmi obtížné prosadit každou reformu? Na to dokáže celkem spolehlivě odpovědět teorie redistribučních systémů.

Existuje nepřehledné množství prací, které se zabývají dílčími oblastmi fungování zdravotnického systému v České republice, ale prací, které by pojednávaly o reformě zdravotnictví, je jen několik. Základní pilíře reformy zdravotnictví jsou asi nejlépe popsány v práci P. Hroboně, T. Macháčka a T. Julínka *Reforma zdravotnictví pro Českou republiku v Evropě 21. století*. O principech financování zdravotní péče velmi dobře pojednává publikace Jiřího Němce *Principy zdravotního pojištění*, která porovnává různé systémy zdravotního pojištění v zemích západní Evropy a USA.

Téma, o kterém chci pojednávat v diplomové práci, zatím však nebylo nikým zpracováno. Jako určitý teoretický a metodologický průvodce mé práce, o který se budu opírat, a z kterého budu vycházet, bude publikace doc. Radima Valenčíka *Teorie her a redistribuční systémy*. Tato práce mimo jiné obecně analyzuje podmíněnost reformem redistribučními hrami, které jsou pro určité skupiny výhodné v tom smyslu, že mají příjmy, které nepocházejí z jejich výkonu. Tím okamžitě vznikají silné motivy k udržení a zakonzervování dané situace. Nepodařené reformy tedy nejen nepřinášejí změnu, ale vedou ke vzniku podmínek, které nezbytným změnám brání.²⁴

Z výše uvedeného budou vyplývat dva hlavní cíle diplomové práce:

1. Dokázat, že v systému zdravotnictví je dostatek finančních zdrojů.
2. Dokázat, či alespoň naznačit, že uvnitř systému zdravotnictví existují subsystémy, které brání vzniku skutečných reforem, daná redistribuce finančních zdrojů uvnitř systému jim vyhovuje a navíc usilují o větší distribuci do systému zdravotnictví z veřejných i soukromých zdrojů.

Vedle hlavních cílů diplomové práce bych rád jako vedlejší cíl v krátkosti shrnul financování zdravotní péče v České republice, které vychází z modelu statutárního systému zdravotního pojištění. Poukážu na přednosti a nedostatky tohoto modelu pojištění, vysvětlím rozdílnost vyjednávací pozice statutárního a privátního zdravotního pojištění vůči poskytovatelům zdravotní péče.

Druhým vedlejším cílem práce bude vysvětlit metody ekonomického hodnocení zdravotní péče, které se zabývají vztahy mezi vstupy a výstupy zdravotních programů, léčebných postupů a výkonů.

Jako zdroje dat budou v práci nejvíce využívány statistické přehledy z Ústavu zdravotnických informací a statistiky, ze Státního ústavu pro kontrolu léčiv, z Institutu zdravotní politiky a ekonomiky a ze Statistické ročenky ČR.

Základní metody vědecké práce, které jsou v diplomové práci používány, jsou deskripce, abstrakce a analýza. Nejprve bude systém zdravotnictví popsán metodou úplného výčtu až na jednotlivé skupiny subjektů, které se podílejí na distribuci finančních zdrojů. Od těchto subjektů budu abstrahovat prvky a subsystémy, které nezahrnují do vlastního zkoumání redistribuční hry o rozdělení finančních zdrojů v systému. V dalších částech práce využiji dedukce a analýzy k hodnocení a vyvozování závěrů.

1. Vymezení zdravotnictví jako sociálního systému

Zdraví patří k prioritním hodnotám jednotlivce, rodiny i společnosti. Je základním předpokladem jejich sociální a ekonomické úspěšnosti a podmínkou jejich kvality života. Ochrana a podpora zdraví je proto společným zájmem a odpovědností nás všech. Prostředky efektivně vynaložené na ochranu a podporu zdraví proto nechápeme jako výdaj, ale jako **investici pro jednotlivého občana i pro stát jako celek**, kde dochází k **vyšování jeho lidského kapitálu**.

Úroveň zdravotnických služeb, které může příslušný stát poskytnout svému průměrně situovanému občanovi, **je měřítkem jeho celkové, nejen hospodářské, ale i kulturní a jiné vyspělosti**. Celkové náklady na zdravotnictví ve všech vyspělých státech všeobecně **stoupají**. Soustavný růst potřeb zdravotnických služeb souvisí na jedné straně se zhoršováním celkového stavu životního prostředí člověka, se způsobem jeho života (životního stylu), který se projevuje zejména v růstu nároků jak na množství, tak zejména na pestrost a na kvalitu poskytovaných služeb v této oblasti. Současná humánní medicína je schopna pomoci člověku i ve velmi komplikovaných zdravotních situacích, avšak vyžaduje k tomu i nákladnější vybavení zdravotní technikou včetně léčiv a vysoce kvalifikovaného zdravotnického personálu.²⁵

Péče o zdraví představuje v moderní společnosti komplexní sociální systém, v rámci kterého jsou poskytovány zdravotnické služby, zajišťována ochrana zdraví občanů a prevence vzniku nemocí. Pro efektivní fungování zdravotnického systému je nezbytná jistá míra předvídatelnosti, stability a vnitřního řádu. Jde o charakteristické rysy tzv. uzavřených sociálních systémů. Funkční zdravotnický systém však stejně tak

²⁴ VALENČÍK R. : Teorie her a redistribuční systémy, VŠFS, o. p. s., 2008, str. 97, ISBN 978-80-7408-002-9.

²⁵ PEKOVÁ J., PILNÝ J., JETMAR M. : Veřejná správa a finance veřejného sektoru, ASPI, a. s., 2008, str. 337, ISBN 978-80-7357-351-5.

musí vykazovat patřičnou míru inovativnosti, otevřenosti a adaptability, protože vnější podmínky jeho fungování se neustále vyvíjejí a mění. Má tedy i typické znaky otevřených sociálních systémů. Nutnost harmonizovat tendenci ke stabilitě a řádu s tendencí pružně reagovat na měnící se potřeby a očekávání všech aktérů, pacientů, zdravotníků, plátců a politiků, a udržet zároveň krok s vědeckým pokrokem v medicíně, patří k největším výzvám tvůrců zdravotnických systémů v současné době. Hledání této dynamické rovnováhy tvoří obsah zdravotní politiky států a je důvodem veškerých reformních snah, kterými zdravotnické systémy průběžně procházejí.²⁶

1.1. Historický vývoj

Systém péče o zdraví má podobně jako ostatní systémy veřejných služeb své historické kořeny. Prvopočátky dnešního sociálního zdravotního pojištění lze vystopovat již v cechovních zajišťovacích spolcích ve středověku. Rozmach průmyslové výroby a s ním spojený nárůst sociálně slabé dělnické třídy v 19. století vedl ke zřizování různých příspěvkových fondů, jak zaměstnavatelé, tak komunitami, které doplňovaly činnost charitativních organizací při pomoci chudým. Zpočátku bylo nejvyšší prioritou pojištění proti ztrátě příjmu, tj. nemocenské pojištění, ale postupně s rozvojem medicíny se k nemocenskému pojištění přidávalo pojištění zdravotní pro krytí výdajů na zdravotní péči.

První povinné zdravotní pojištění bylo zavedeno v roce 1849 v Prusku pro horníky. Povinnost platit toto pojištění se vztahovala na zaměstnance i zaměstnavatele. Od této doby začala v Německu vznikat celá řada podnikových i místních nemocenských pojišťoven. V roce 1881 německý císař Vilém II. vydal dokument k zavedení sociálního pojištění, který byl podnětem pro zákon o povinném zdravotním pojištění pro zaměstnané dělníky, schválený německým parlamentem v roce 1883. Tento zákon byl do jisté míry výsledkem kompromisu s původním návrhem kancléře Bismarcka, který navrhoval zřízení systému národní zdravotní služby. Vzhledem k tomu, že tento návrh byl liberálními členy parlamentu a provinčními vládami odmítnut, přišel Bismarck nakonec s návrhem, který byl založen na existujících zaměstnaneckých fondech, vznikajících místních pojišťovnách a svobodných vzájemných pojišťovnách. Příspěvky na pojištění platil ze dvou třetin zaměstnavatel a z jedné třetiny zaměstnanec. Zahrnutí rodinných příslušníků do pojištění zaměstnance nebylo povinné, ale v závislosti na stanovení sazeb pojistného bylo u řady zdravotních pojišťoven možné. Pojištěný zaměstnanec měl nárok na bezplatné ošetření u lékaře, na léky a od třetího dne nemoci i na nemocenské dávky.

V tehdejší Rakousku-Uhersku byl podobný zákon přijat již v roce 1886. Zákon se postupně vztahoval na všechny zaměstnané osoby a později i částečně na živnostníky. V roce 1887 byl v Rakousku-Uhersku přijat zákon o úrazovém pojištění. Podobná legislativa na přelomu 19. a 20. století vznikla v celé řadě dalších evropských zemí, například v Dánsku v roce 1892, ve Velké Británii bylo statutární zdravotní pojištění uzákoněno v roce 1911, ve Francii až v roce 1928. Kritéria povinného zdravotního pojištění byla dvojí, buď podle zaměstnání, jako například v Německu, nebo podle výše příjmu - jako ve Velké Británii. V řadě zemí však zdravotní pojištění dlouho uzákoněno nebylo a pojistná ochrana byla naprosto dobrovolná, jako tomu bylo například v Holandsku. Odhaduje se však, že dvě třetiny Holanďanů byly na konci 19. století dobrovolně zdravotně pojištěny v celé řadě menších fondů.

Další vývoj pokračuje od poloviny 20. století, kdy řada západoevropských zemí nahrazuje systém statutárního pojištění, zajišťovaný samosprávnými fondy, národní zdravotní službou. Stalo se tak zejména ve Velké Británii (v roce 1948), Dánsku (1968), Itálii (1978), Portugalsku (1979), Řecku (1983) a Španělsku (1985). Cílem této transformace bylo rozšíření pojistné ochrany na celou populaci a větší rovnost přístupu ke zdravotní péči. V jiných zemích zůstal systém statutárního zdravotního pojištění, založený na samosprávných pojišťovnách, zachován a jeho působnost se rozšířila na celou populaci, například v Belgii (1963) a ve Francii (1945). Vůbec první zemí s tržní ekonomikou, která rozšířila pojistnou ochranu na celou populaci, byl Nový Zéland v roce 1939.²⁷

Systém péče o zdraví v **České republice** má podobně jako ostatní systémy veřejných služeb své historické kořeny. Počátky zdravotního pojištění na území dnešní České republiky lze spatřovat na konci devatenáctého století (Rakousko - Uherské zákony z let 1886 - 87), kdy zde existovaly stovky vzájemných pokladen s mnoha tisíci členy. Zákony vydanými již v samostatném Československu došlo v první polovině dvacátých let dvacátého století k zavedení povinného zdravotního pojištění pro námezdní dělníky a státní a veřejné zaměstnance. Nemocenské pojištění pro dělníky v průmyslu a zemědělství a soukromé úředníky zajišťovaly nemocenské pojišťovny podléhající Ústřední sociální pojišťovně, horníci byli pojištěni v revírních bratrských pokladen a státní úředníci byli pojištěni u úřednických nemocenských pokladen. Existovaly i další fondy a pokladny a z celkového počtu 14, 7 mil. osob se nemocenského pojištění účastnilo 3, 5 mil. osob a jejich rodinných příslušníků. Pojišťovny se nejprve sdružovaly dobrovolně, od roku 1934 pak povinně. Svazy

²⁶ JANEČKOVÁ H., HNILICOVÁ H. : Úvod do veřejného zdravotnictví, Portál, s. r. o., Praha 2009, str. 82, ISBN 978-80-7367-592-9

²⁷ NĚMEC J. : Principy zdravotního pojištění, Grada Publishing, a. s., Praha 2008, str. 14-15, ISBN 978-80-247-2628-1.

pojišťoven vyjednávaly s poskytovateli smlouvy. Základem zdravotní péče byl praktický lékař, ke kterému byli pacienti přiřazeni. Ve třicátých letech dvacátého století v Československu působilo přes 7. 000 lékařů a přes 300 nemocenských pojišťoven.

Po druhé světové válce zpočátku nedošlo k téměř žádným změnám. Nemocenské a důchodové pojištění byly sjednoceny do jednoho povinného systému, jehož správu převzala Ústřední národní pojišťovna. Ambulantní péče byla poskytována převážně soukromými lékaři, zatímco nemocnice, léčebné ústavy, lázně, zdravotnický průmysl a distribuce léčiv byly znárodněny. K zásadní změně došlo v roce 1951, kdy byl zaveden sovětský model zdravotnictví a stát na sebe převzal zodpovědnost za poskytování péče i za zdraví celé populace. Ústřední národní pojišťovna byla zrušena a financování zdravotnictví převzal státní rozpočet. Zdravotní péče se stala pro občany bezplatnou a byla financována z daní. Vznikly krajské a okresní ústavy národního zdraví (KÚNZ, OÚNZ). V tomto období došlo k extenzivnímu rozvoji a dobudování územní sítě, vznikl poliklinický systém, byla vybudována řada nemocnic, ústavů, ozdravoven apod. Ve financování se projevovalo dodržování vyznamovaného státního rozpočtu. Během sedmdesátých a osmdesátých let se výsledky některé péče začaly vzdalovat od výsledků států západní Evropy, což se projevovalo nižší střední délkou života, vyšší úmrtností na kardiovaskulární nemoci a zhoubné nádory. Na druhou stranu byly dosaženy úspěchy v pediatrii a snižování kojenecké úmrtnosti.

Zdravotnictví České republiky prošlo po roce 1989 transformací od státem řízeného a z daní financovaného systému k modelu **všeobecného zdravotního pojištění**, kde hlavní odpovědnost za financování a organizaci zdravotní péče přebírají zdravotní pojišťovny. V roce 1990 totiž vláda navrhla zavedení povinného zdravotního pojištění. Cílem tohoto návrhu bylo zavedení solidárního systému, který by motivoval občany k zájmu o vlastní zdraví a současně vybízel poskytovatele zdravotní péče ke kvalitní a efektivní péči. Tyto snahy vyvrcholily zákonem ČNR č. 550/1991 Sb., o všeobecném zdravotním pojištění, a zákonem č. 551/1991 Sb., o všeobecné zdravotní pojišťovně. Snaha vytvořit konkurenční prostředí vedla k privatizaci zdravotnických zařízení a ke vzniku zákona č. 280/1992 Sb., o rezortních, oborových, podnikových a dalších zdravotních pojišťovnách, jejichž počet vzrostl v roce 1995 až na 27. Při hodnocení transformace se uvádí, že při vzniku systému veřejného zdravotního pojištění vznikalo mnoho nesystémových improvizací, které se dodnes projevují zejména v oblasti financování.

1. 2. Současné trendy ve vývoji zdravotnických systémů

Intenzivní ekonomické, politické a sociální tlaky a zájmy, které ovlivňují vývoj celé společnosti, působí i ve zdravotnictví. K nim navíc přistupují specifika, která charakterizují vývoj zdravotnictví jako svébytného sociálního subsystému.

K nejvýznamnějším faktorům patří **růst nákladů na zdravotnictví a snaha o jejich regulaci**. Růst nákladů je způsoben prudkým technologickým pokrokem v medicíně a zvyšováním dostupnosti drahých technologií a léků pro pacienty. V důsledku špičkových medicínských technologií a kvalitní zdravotní péče dochází k oddalování smrti, prodlužování lidského života a koncentraci největšího počtu nemocných do vyšších věkových skupin. K důležitým tématům tedy patří racionální a efektivní využívání technologií k diagnostice a léčbě, zamezení plýtvání a zatěžování pacientů nadbytečnými diagnostickými výkony, neadekvátní léčbou a nadměrným užíváním léků, dodržování standardních postupů a kontinuita péče. Reakcí na růst nákladů je také zavádění různých typů **makroekonomických regulací**, jejichž účelem je především kontrola nákladů. K nim patří redukování rozsahu hrazené péče (např. vyjmutí některých skupin léčiv ze skupin hrazených z veřejného zdravotního pojištění nebo vyjmutí standardní zubní péče z péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění a její přesun do soukromého sektoru), zavádění různých forem spoluúčasti (u nás regulačních poplatků), restriktivní léková politika (kontrola preskripce léků u praktických lékařů i specialistů), zavádění limitů pro hrazení nákladných terapií (s ohledem na jejich předpokládaný efekt). Zvyšuje se zájem o sledování ekonomické efektivnosti zdravotnických služeb a důraz na kontrolu využívání zdrojů a uplatňování takových způsobů proplácení péče, aby pokud možno objektivně odrážely skutečnou výkonnost jednotlivých poskytovatelů.

1. 3. Hodnocení zdravotnických systémů

Kvalifikovaná odpověď na otázku, zda zdravotnictví v určité zemi plní svoji roli a naplňuje cíle, které jsou od něj očekávány, není jednoduchá. Úroveň zdravotní péče ovlivňuje zdraví obyvatelstva přibližně jen **dvaceti procenty** (podle WHO). Údaje o zdravotním stavu obyvatel jako je např. výskyt určitých onemocnění, střední délka života, kojenecká úmrtnost, počet lékařů ve vztahu k počtu obyvatel, počet nemocničních lůžek aj., patří dnes mezi stěžejní ukazatele ekonomické a kulturní úrovně každého státu. Zdravotnictví je pouze podsystem celkové péče o zdraví. Mezi hlavní konkrétní faktory, které ovlivňují zdraví patří:

- Ekonomická politika státu,
- Péče o životní prostředí,
- Úroveň výchovy a vzdělání,
- Sociální péče,
- Věda a výzkum,

- Životní styl,
- Genetické faktory aj.

Z uvedených faktorů v posledních 10-20 letech zdraví každého občana výrazně ovlivňuje úroveň péče o životní prostředí a celkový životní styl jak jedince, tak celých sociálních skupin.²⁸

Při vlastním hodnocení zdravotnického systému je nutné vzít v úvahu řadu kritérií, které vypovídají jednak o **medicínské účinnosti zdravotnictví**, tedy jeho vlivu na zdravotní stav populace, jednak o jeho celkové **ekonomické efektivnosti**, tedy návratnosti výdajů na zdravotní péči vzhledem k dosaženým zdravotním výsledkům nebo k podílu zdravotnictví na ekonomickém růstu.

WHO připojuje k těmto hlavním kritériím ještě další kritéria, která spadají do oblasti etické dimenze zdravotnických systémů:

- **Nerovnosti v distribuci zdraví** v populaci a snižování (či naopak zvyšování) rozdílu v délce a kvalitě života či ve výskytu nemocí mezi různými skupinami obyvatel,
- **Vstřícnost zdravotnického systému**, která vyjadřuje míru úcty k pacientům, důstojnosti v zacházení s pacienty, autonomie v rozhodování pacienta o péči, důvěrnosti osobních údajů a srozumitelnosti komunikace; zahrnuje také rychlou dostupnost péče, kvalitu prostředí a základního vybavení a možnost volby poskytovatele; pozornost je věnována i sociálním rozdílům ve vstřícnosti k pacientům,
- **Finanční spravedlnost**, která bere ohled na schopnost domácností platit za zdravotní péči svých členů; zdravotní pojištění by nemělo být závislé na míře rizika onemocnění, ale spíše na schopnosti platit; v případě velmi chudých domácností může „spravedlivý podíl“ na nákladech zdravotnického systému znamenat nulovou platbu.

Při hodnocení zdravotnického systému je třeba vzít v úvahu, že zatímco je vždy žádoucí dosahovat lepšího zdraví a větší vstřícnosti zdravotnictví, není vhodné vydávat na zdravotnický systém stále větší objem finančních prostředků.²⁹

2. Zdravotnictví z pohledu teorie her

2.1. Teorie her v ekonomických systémech

Od začátku 30. let byla ekonomická teorie ve zvýšené míře vystavena pronikání matematických metod. Byla to zřejmě reakce na selhání dosud převážně verbálně založené ekonomické teorie při predikci světové hospodářské recese na přelomu let 20. a 30. a při sanaci jejich důsledků. Matematické metody vnesly do ekonomie tlak na přesné definování pojmů a dále požadavek důkazů, někdy dosti protichůdných tvrzení různých politikou a ideologií přetížených ekonomických škol.³⁰

Po druhé světové válce se jako nová vědecká disciplína etablovala teorie her. Původně byla chápána jako odvětví aplikované matematiky, které mělo ekonomické teorii zřejmě co nabídnout. Pronikání teorie her do oblasti ekonomie nebylo ovšem nijak rychlé a bouřlivé. Bylo to hlavně tím, že průkopnické dílo J. von Neumanna a O. Morgensterna (1944) bylo sice obsáhlé, ale pro ekonomy těžko čitelné, obsahující některé teoretické polotovary a slepé uličky. Na druhé straně bylo velmi prozíravé, že autoři v názvu své knihy upozornili, že výsledky jejich výzkumu, financovaného zčásti z vojenských zdrojů, se týkají i konfliktu zájmů v oblasti ekonomické. Ekonomové se schopností reflektovat reálný hospodářský život si totiž nemohli nevšimnout, že vedle studia „užívání vzácných zdrojů k výrobě užitečných komodit“ je nutné v oblasti ekonomické teorie zvýraznit i **konflikty zájmů**, které výroba a rozdělování spojitě generují.³¹

Teorie her je vědní obor, který je zařazen do matematické ekonomie, ale také do teorie rozhodování a operačního výzkumu. Teorie her se zabývá rozbořem širokého spektra rozhodovacích situací s více účastníky (hráči). Pojem „hra“ má v moderní teorii her velmi obecný význam, který nezahrnuje pouze salónní hry typu šachy či poker, nýbrž v podstatě jakoukoli konfliktní situaci mezi jedinci, podniky, armádami, státy, politickými stranami, biologickými druhy apod. Tato různorodost aplikačních oblastí ukazuje na univerzalitu modelů vyvinutých v rámci teorie her a představuje též zdroj pro tvorbu nových modelů, které by lépe zachytily zvláštnosti určité aplikační oblasti.

Teorie her využívá pro zachycení konfliktních situací matematický aparát. Matematika jasně a jednoznačně určuje předpoklady a pravidla hry, tím se vyhýbá skrytým předpokladům a vysvětluje omezení teorie. Samotná

²⁸ PEKOVÁ J., PILNÝ J., JETMAR M. : Veřejná správa a finance veřejného sektoru, ASPI, a. s., Praha 2008, str. 345, ISBN 978-80-7357-351-5.

²⁹ JANEČKOVÁ H., HNILICOVÁ H. : Úvod do veřejného zdravotnictví, Portál, s. r. o., Praha 2009, str. 87, ISBN 978-80-7367-592-9.

³⁰ MAŇAS M. : Hry v ekonomické teorii, 1. vyd., Praha, Politická ekonomie, 1995, str. 105, ISSN 0032-3233

³¹ MAŇAS M. : Hry v ekonomické teorii, 1. vyd., Praha, Politická ekonomie, 1995, str. 105, ISSN 0032-3233

matematika však není dostatečným nástrojem, např. při analýze dynamických rozhodovacích situací s mnoha různými účastníky se musíme spoléhat na simulační řešení, neboť analytické řešení není dostupné. V jiných případech se při analýze určitých konfliktních situací pohybujeme na hranici psychologie, kognitivní vědy, biologie a ostatních disciplín. **Kombinace vědních oborů obvykle nabízí nové impulsy pro další rozvoj poznání**, což zajišťuje, že teorie her zůstává zajímavým a inspirativním oborem.³²

Základní pojmy

Pojem **hra** zahrnuje jakoukoli konfliktní situaci mezi dvěma a více účastníky. Účastníci konfliktní rozhodovací situace jsou **hráči**. Každý hráč vybírá **strategii** ze svého **prostoru strategií** podle hodnot **výplatní funkce**. Výplatní funkce určitého hráče závisí nejen na rozhodnutí hráče samotného, ale také na rozhodnutí ostatních hráčů. Výplatní funkce daného hráče proto musí určit výhru hráče pro všechny možné kombinace rozhodnutí všech hráčů. Strategie, která hráči v dané konfliktní situaci (hře) zajišťuje nejvyšší dosažitelnou hodnotu výplatní funkce, je **optimální strategií**. O **inteligentním hráči** předpokládáme, že má dokonalé informace o hře a chová se tak, aby maximalizoval hodnotu výplatní funkce (svůj užitek, zisk, výhru). Jsou-li zájmy hráčů v přímém protikladu, tzn. jeden účastník ztrácí právě to, co druhý získává, mluvíme o **antagonistickém konfliktu**. Když každý z účastníků sleduje své vlastní zájmy, ale tyto zájmy nemusí být v přímém protikladu, potom mluvíme o **neantagonistickém konfliktu**. U neantagonistických konfliktů je důležité rozlišit dva případy, zda hráči mají nebo nemají možnost uzavírat před volbou strategií závazné smlouvy o tom, jakou volbu učiní. V prvním případě se jedná o **kooperativní teorii**, v druhé o **nekooperativní teorii**.³³

Optimální strategie hráčů ve hře (v konfliktní situaci) najdeme pomocí tzv. **Nashovy rovnováhy**. Nashova rovnováha je takové řešení, ve kterém platí, že když se některý z hráčů nebude držet své optimální strategie, zatímco jeho soupeř ano, jeho výhra se sníží (v nejlepším případě zůstane stejná).

Typy her

Při analýze konfliktů teorie her používá specifické matematické modely, které na přiměřené míře abstrakce popisují podstatné charakteristiky dané konfliktní situace a vynechávají ty nepodstatné. Dva nejdůležitější matematické modely teorie her jsou **hra v normálním tvaru** a **hra v rozvinutém tvaru**.³⁴

Hry v normálním tvaru popisují konfliktní situace, u kterých se předpokládá, že realizují své strategie **v jednom časovém okamžiku**. Tyto hry dále můžeme členit na: **1. hry s konstantním součtem** - popisují antagonistické konflikty - co jeden hráč získá, druhý ztrácí, takže spolupráce v těchto konfliktech nemá smysl **2. hry s nekonstantním součtem** - popisují situace, kdy účastníci rozhodnutí sice sledují své zájmy, které však nejsou v přímém protikladu (jde o tzv. neantagonistické konflikty). Neplatí tedy, že výhra prvního hráče je prohra druhého hráče a naopak. V těchto případech je třeba dále rozlišit, zda se jedná o **hru nekooperativní** (hráči nemohou spolupracovat) nebo o **hru kooperativní** (hráči mohou spolupracovat).

Určité konfliktní situace lze však lépe popsat jako posloupnost tahů, ve kterých hráči reagují na předchozí tahy protihráčů. Do této skupiny konfliktů patří i mnohé salónní hry, jako například šachy, dáma, go apod., pro něž je typické střídání tahů mezi bílým a černým hráčem.

Pro modelování konfliktů, jež jsou charakterizovány řadou po sobě jdoucích tahů (rozhodnutí) používáme:

3. hry v rozvinutém tvaru (které jsou též známy pod názvem hry v explicitním tvaru či tahové hry). Hru v rozvinutém tvaru znázorníme pomocí grafu, tzv. *stromu hry*. Grafem je množina uzlů a hran, strom je graf, který je souvislý, má jeden počáteční uzel, tzv. *kořen*, a zpravidla několik *koncových uzlů*, které reprezentují konec hry. Hráči se střídají a určují průběh hry v *rozhodovacích uzlech*. Rozhodovací uzly reprezentují volbu hráče mezi pro něj dostupnými alternativami v dané fázi hry.³⁵

Až dosud jsme předpokládali, že hráči hrají určitou hru pouze jednou. V reálném světě se však setkáváme s mnoha hrami (konflikty), které se neustále opakují. Například konkurenční firmy se opakovaně střetávají na trhu, pravidelně stanovují ceny a výši produkce, čerpací stanice provádějí denně rozhodnutí o prodejních cenách pohonných hmot, supermarketky rozhodují nejen o cenách, ale také o tom, co prodávat. Pro studium opakovaných konfliktních situací byl v teorii her vyvinut:

4. model opakované hry. Lze spekulovat o tom, že dlouhodobý vztah mění chování hráčů. Jinak se chováme k tomu, s kým jsme se setkali poprvé a naposled, jinak k tomu, s kým se budeme setkávat i v budoucnu. Za nedodržení dohody v kooperativním konfliktu, s cílem okamžitého zisku na úkor ostatních,

³² DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 5, ISBN 978-80-245-1609-7.

³³ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 8-9, ISBN 978-80-245-1609-7.

³⁴ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 17, ISBN 978-80-245-1609-7.

³⁵ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 39, ISBN 978-80-245-1609-7.

můžeme být v budoucnosti ostatními hráči potrestáni. Mnoho typů konfliktních situací se v životě opakuje, proto je nutné přemýšlet o tom, jak se projeví naše dnešní rozhodnutí v příštím kole.³⁶

U opakovaných her rozlišujeme:

- **konečně opakované hry** - je stanoven časový horizont opakování, který je znám všem účastníkům hry. V důsledku předem stanoveného počtu opakování, může dojít v posledních kolech hry ke změnám chování hráčů. V řadě experimentů bylo prokázáno, že hráči obvykle spolupracují až do doby, kdy je hra u konce, a pak spolupráci poruší, neboť jim již nehrozí „trest“ od ostatních hráčů. Takovýto vývoj hry je tradičně vysvětlován na známém konfliktu **vězňovo dilema** (Tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Jednokolová hra vězňovo dilema

	Nepřiznat (spolupráce)	Přiznat (podvod)
Nepřiznat (spolupráce)	2; 2	0; 3
Přiznat (podvod)	3; 0	1; 1

Mějme hru vězňovo dilema, kde T je počet opakování hry. Víme, že jednorázová hra má řešení (*podvod, podvod*). Nyní předpokládáme, že hra má několik kol. V posledním kole má pro hráče *spolupráce* hodnotu 2, zatímco *podvod* hodnotu 3. Protože jde o poslední kolo, protihráč již nemůže hráče za podvádění potrestat, takže je výhodné podvádět. Výsledkem bude řešení (*podvod, podvod*), jak je tomu v jednorázové hře. Nyní uvažujme předposlední kolo, ve kterém opět volba *spolupráce* má hodnotu 2 a volba *podvod* hodnotu 3. Protihráč může podvádějícího hráče potrestat v posledním kole volbou *podvod*, která se však bude hrát v každém případě, takže nejde o žádný skutečný trest. Postupně dojdeme touto úvahou až na počátek hry.

*Věta: V konečně opakované hře vězňovo dilema existuje jediná Nashova rovnováha (a jediná dokonalá rovnováha podhry), ve které všichni hráči volí podvod.*³⁷

- **nekonečně opakované hry** - modelujeme konfliktní situaci, ve které hráči nevědí, ve kterém kole hra skončí, či zda vůbec skončí. To je zřejmě obvyklá tržní situace, neboť firmy nepočítají s tím, že by hra měla v nějakém budoucím okamžiku skončit. Jelikož v této hře není pevně stanoveno poslední kolo hry, ve kterém by oba hráči určitě podváděli, hráči se drží spolupráce pod hrozbou trestu, který plyne z odchýlení od „dohodnuté“ strategie. Zatímco v konečně opakované hře můžeme stanovit optimální postup pro každé kolo hry, stanovit strategie pro nekonečně opakované hry je problematictější, protože bychom museli určit akce po všech možných historiích, kterých je nekonečně mnoho.

Místo jediné rovnovážné strategie pro nekonečně opakované hry existuje řada potenciálně rovnovážných strategií. Dále jsou uvedeny pouze ty nejčastěji používané strategie pro vězňovo dilema. Z hráčů se stávají jakési „automaty“, které jsou naprogramovány zpracovat vstupy (historii do kola $t-1$) a generovat příslušný výstup (akci hráče pro t -té kolo).

a. Vždy podvádějte (Always Defect)

Tato strategie je též nazývána jako jestřábí strategie. Při užití jestřábí strategie hráč podvádí po jakékoliv historii, nezajímá se o volbu protihráčů.

b. Vždy spolupracujte (Always Cooperate)

Tato strategie je též známa jako tzv. holubí strategie. Hráč řídící se touto strategií bude vždy spolupracovat bez ohledu na protihráčovu strategii.

c. Naivní Grim Trigger

Strategie vybízí ke spolupráci, když ostatní hráči spolupracují, k podvodu v případě, že ostatní hráči podváděli v předchozím kole. Dále k následnému podvodu pro všechna další kola. Strategie navždy postihuje prohřešky ostatních hráčů.

d. Grim Trigger

Tato strategie doporučuje spolupracovat v počátečním kole a dále spolupracovat tak dlouho, dokud všichni hráči spolupracovali v předchozích kolech hry. Tato strategie postihuje nejen zradu protihráčů, ale i zradu hráče samotného.

e. Oko za oko (Tit-for-Tat) aneb půjčka za oplátku

Tato strategie doporučuje spolupráci v prvním kole a dále volit akce dle chování ostatních hráčů v předchozím kole, tj. podvádět, když ostatní podváděli nebo spolupracovat, když ostatní spolupracovali.

f. Omezená odplata (Limited Retaliation)

³⁶ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 47, ISBN 978-80-245-1609-7.

³⁷ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 51, ISBN 978-80-245-1609-7.

Strategie známá též jako „odpouštějící trigger“ doporučuje spolupráci v prvním kole, dále k kol podvádět jako odplatu při podvodu jiného hráče a po k kolech návrat do původního stavu spolupráce bez ohledu na to, co se stalo během odvety.

g. Win-Stay, Lose-Shift (Pavlov)

Strategie vybízí ke spolupráci v prvním kole a následně spolupráci po jakékoliv historii, ve které posledním výstupem bylo (*spolupráce, spolupráce*) nebo (*podvod, podvod*), v ostatních případech podvádět.

h. Jednou podvádějte (Deviate Once)

Doporučení plynoucí z této strategie je užití strategie „*Oko za oko*“ až do kola L , pak podvádět v kole L , spolupracovat v kole $L+1$ a poté volit chování dle strategie „*Oko za oko*“.

i. Grim Deviate Once

Strategie předpokládá aplikaci strategie „*Grim Trigger*“ až do kola L , v L -tém kole a kolech následujících hráč podvádí.³⁸

5. kooperace ve hře s více hráči

- **koaliční hry** - jestliže hráči mají možnost uzavírat závazné smlouvy o tom, jaké volby strategií učiní. V kooperativní teorii se při větším počtu hráčů ($N > 2$) nastoluje hráčům zcela nová otázka, totiž s kým spolupracovat a proti komu. Skupinu hráčů, kteří spolupracují při tvorbě strategií nazýváme *koalici*. Necht' $N = \{1, 2, \dots, N\}$ je množina hráčů, potom koalici hráčů rozumíme každou podmnožinu S množiny hráčů N . V případě, že S se shoduje s N , jsou v koalici všichni hráči a hovoříme o *velké koalici*. Zatímco ve hře se dvěma hráči máme pouze dvě řešení, v koaliční hře se třemi hráči máme již pět možných řešení:
 - všichni hráči spolupracují
 - první a druhý hráč tvoří koalici proti třetímu hráči
 - první a třetí hráč tvoří koalici proti druhému hráči
 - druhý a třetí hráč tvoří koalici proti prvnímu hráči
 - všichni hráči hrají samostatně

Počet možných řešení rychle roste s počtem hráčů. Ve hře s N hráči je možné vytvořit $2^N - 1$ koalic, přičemž jeden hráč může být členem v $2^{N-1} - 1$ různých koalicích. Množinu všech utvořených koalic v rámci určité hry nazýváme *koaliční strukturou*. Při modelování kooperativních her je výhodné přejít od hry v normálním tvaru k tzv. **hře ve tvaru charakteristické funkce**. Charakteristická funkce je obdobou výplatní funkce, která se používá u her v normálním tvaru, s tím rozdílem, že charakteristická funkce přiřazuje výplaty koalicím, nikoliv hráčům. **Charakteristickou funkcí hry** s množinou hráčů N nazveme takovou funkci V , která je definována pro všechny podmnožiny S , tj. pro všechny koalice, kterých je $2^N - 1$. Každé koalici charakteristická funkce přiřazuje hodnotu $V(S)$, což je výhra (zisk) koalice S . Dvojice (N, V) se nazývá kooperativní hrou N hráčů ve tvaru charakteristické funkce.

Konečné rozdělení výher mezi hráče nazýváme **rozdělením**. Předpokládáme, že jde o hru s přenosnou výhrou, takže neexistují žádné překážky pro uzavření dohody o jakémkoli přerozdělení výhry koalice. Uvažovat přenositelnost užitků by bylo teoretickou komplikací, proto si pod výhrou v koaliční hře pro zjednodušení představujeme nějakou **peněžní částku**. **Výhra jednotlivého hráče** závisí jednak na celkové výhře koalice v níž je členem a jednak na **přerozdělení** výhry uvnitř koalice.³⁹

- **hlasovací hry** - v české literatuře též známy jako hry volební. Jsou zejména využívány v politologii při sestavování teoretických koalic v parlamentech.

6. hry s neúplnou informací

Ve hře v normálním tvaru se vychází z předpokladu, že hráči mají úplné informace. Úplností informace se rozumí například znalost výplatní matice, která představuje souhrn informací o výplatách (užitcích, preferencích) všech hráčů. Předpokládat, že každý hráč zná svoji výplatní funkci je vcelku přirozené, avšak předpoklad, že každý hráč má informace o výplatních funkcích ostatních hráčů, může být snadno zpochybnitelný. Ve většině reálných situací pracujeme s neúplnou informací:

- Při aukci není reálné předpokládat, že dražitel zná hodnocení dražených položek ostatními dražiteli.
- Při přijímání nových zaměstnanců zaměstnavatel nezná schopnosti uchazečů o zaměstnání. Uchazeči mají zájem na tom, aby vypadali co nejschopnější.
- Při vyjednávání není vždy možné předpokládat, že hráč zná dokonale užitkové funkce ostatních hráčů.

³⁸ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 52-54, ISBN 978-80-245-1609-7.

³⁹ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 57-59, ISBN 978-80-245-1609-7.

- Modely oligopolu počítají s tím, že každá firma zná svou nákladovou funkci i nákladové funkce konkurentů. Obvykle firmy své náklady i jakékoli další firemní informace před konkurencí tají.

V některých situacích je přesto možné pracovat s hypotézou, že neúplnost informace dramaticky neovlivní výsledky, neboť jakákoli hra je vždy zjednodušeným modelem skutečného světa. A tak je možné i při jisté neúplnosti informací použít **her s úplnou informací**, které předpokládají úplné a pro všechny hráče shodné výchozí informace o hře (výplatní matice, prostory strategií hráčů či jiná „pravidla“ hry).

Pokud je neúplnost informací zásadní vlastností rozhodovací situace, je nutné přejít k modelům patřícím do kategorie **her s neúplnou informací**, které vycházejí z předpokladů o dostupnosti různých výchozích informací jednotlivým hráčům na počátku hry. Hry s neúplnou informací jsou v teorii také označovány jako **Bayesovské hry**.⁴⁰

7. vyjednávání

Teorie her není jen věda o konfliktech, ale také o nalézání vzájemně výhodné spolupráce. Teorie vyjednávání, zvláštní část teorie her, se zabývá tzv. **vyjednávací hrou (vyjednávacím problémem)**, ve které se hráči usilují dohodnout o vzájemně výhodné spolupráci či směně. Příklady vyjednávání mohou zahrnovat jednání firem o podmínkách obchodu, jednání zaměstnavatele a odborů o růstu mezd, politická jednání dvou států atd.

Ve vyjednávacím problému předpokládáme, že existuje **množina přípustných dohod**, které mohou být hráči uzavřeny, a **bod nedohody**, který nastane v případě, že hráči se nedohodnou na žádné spolupráci. Hráči při vyjednávání usilují o nalezení lepšího řešení (dohody) než to, které nastává v bodě nedohody.⁴¹

Teorie redistribučních systémů

Základní myšlenka teorie redistribučních systémů vychází ze skutečnosti, že čím více dokáže organizace (např. firma) ocenit výkony svých členů (zaměstnanců), tím je její výkon větší. Obecně to platí i pro další sociální systémy – instituce veřejné správy, organizace, které si konkurují v oblasti politické soutěže či veřejně prospěšné činnosti, při výkonu regionální samosprávy na nejrůznějších úrovních, v soukromém i veřejném sektoru apod. Výše uvedené má i opačnou stránku. Čím více je distribuce prostředků uvnitř sociálních systémů výše uvedeného typu v kolizi s oceněním výkonu těch, kteří tento systém vytvářejí, tím menší celkový výkon dosahuje.

Podmínka poklesu výkonnosti celého systému (organizace apod.) v důsledku odchylky rozdělení výplat od výkonnosti hráčů je ovšem podstatná. Bez ní by totiž nebylo možné analyzovat důsledky řady významných vlivů, které na systém působí, např. roli konkurence, vývoje systémů v čase či meziorganizační migrace, tj. možnosti některého z hráčů přejít z jednoho systému do druhého.

Typickou příčinou redistribuce uvnitř takových systémů je, že se v nich prosadí určitá koalice, která využije svůj dominantní vliv k redistribuci prostředků, jež organizace získává, ve svůj prospěch.

Ukazuje se, že takto velmi obecně vymezený redistribuční systém lze vhodným způsobem formalizovat, použít k jeho analýze matematický aparát, zformulovat a přesně zodpovědět (i vypočítat či předvést pomocí počítačového modelu) řadu obecných i konkrétních otázek. Otázek, které odpovídají na to, jaké hry se vlastně hrají, kdo je hraje a kdo má jakou šanci je vyhrát.⁴²

Teorie redistribučních systémů má aplikaci v řadě oblastí, v současné době jsou v popředí pozornosti zejména následující:

1. Problém výkonnosti organizací, které se nenacházejí v tvrdě konkurenčním prostředí – jak zajistit, aby se uchovávala jejich výkonnost.
2. Problém realizace reformů systémů, které směřují k větší motivaci k dosahování výkonu.
3. Problém prosazení návrhů na zlepšení v rámci organizace.
4. Při analýze otevřených střetů dvou protichůdných stran, za kterými se zpravidla skrývá mnohem sofistikovanější hra o redistribuci užitků.
5. Při analýze spojování různých systémů do větších celků a při řešení problematiky jejich stability.
6. Při analýze viditelných i skrytých sociálních sítí.⁴³

(Pokračování v příštím čísle)

⁴⁰ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 73, ISBN 978-80-245-1609-7.

⁴¹ DLOUHÝ M., FIALA P. : Úvod do teorie her, 2. vydání, Praha 2009, Oeconomica, str. 79, ISBN 978-80-245-1609-7.

⁴² VALEŇČÍK R. : Teorie her a redistribuční systémy, VŠFS, o. p. s., 2008, str. 17. ISBN 978-80-7408-002-9.

⁴³ VALEŇČÍK R. : Teorie her a redistribuční systémy, VŠFS, o. p. s., 2008, str. 18. ISBN 978-80-7408-002-9.

5. K procvičení šedých mozkových buněk II

Vážení přátelé Marathonu, máte zájem o logiku, matematiku, kombinatoriku? Máte zájem utkat se zajímavým problémem tak, jako rytíř s drakem? Právě pro vás jsme připravili tuto novou pravidelnou rubriku jejímž cílem je pro Vás rozptýlení a bystření mozku a pro nás vyhledávání talentů ke spolupráci na výzkumu spadajícím do oblasti Teorie her. Formou logických hlavolamů zde chceme představit méně známé zákonitosti světa, ve kterém žijeme.

Na rozdíl od jiných soutěží a kvízů **nejsou** v tomto případě správné odpovědi slosovateľné. Ale opakovaně úspěšní řešitelé budou přizváni k aktivní účasti na naše semináře a bude jim nabídnuta možnost hledat odpovědi na otázky spojené s Teorií redistribučních systémů. Žádáme Vás nejen o odpověď, ale i o zaslání postupu řešení. Na Vaše odpovědi se budeme těšit na mailové adrese naší redakce.

Úloha č.1: Dvě kostky

Máme dvě kostky a na každé z nich je na každé straně právě jedna číslice. Obě kostky jsou v obdélníkové krabici zasunuty tak, že z každé kostky je vidět právě jedna strana. Vyjmutím kostky / kostek a opětovným zasunutím zpět je možné nastavit libovolný datum v každém měsíci.

Příklad:

První den v měsíci – na kostce A nastavíme číslici 0 a na kostce B číslici 1, tj. – 01

Druhý den v měsíci – 02

Dvacátý den v měsíci – 20

atp.

Otázka: Jaké číslice musí být na kostce A a jaké na kostce B, aby bylo možné poskládat každý datum v libovolném měsíci?

Řešení z minulého čísla: Dva profesori

Řešení je založeno na pochopení významu sdělení, že profesorovi, který zjišťuje věk dcer druhého profesora, nestačí informace, že součet jejich věků je určité číslo na domě, které tento profesor vidí. Psychologická bariéra řešení vzniká tím, že mnozí si myslí, že když oni toto číslo neznají (v zadání není sděleno), nemá tato informace žádnou cenu. To je omyl. Součin známe. To je 36. Uvedeme všechny možné rozklady čísla 36 a k nim připojíme příslušné součty číslic:

$$1.1.36 = 36 \quad 1+1+36 = 38$$

$$2.1.18 = 36 \quad 2+1+18 = 21$$

$$\mathbf{2.2.9 = 36} \quad \mathbf{2+2+9 = 13}$$

$$2.3.6 = 36 \quad 2+3+6 = 11$$

$$3.1.12 = 36 \quad 3+1+12 = 16$$

$$3.3.4 = 36 \quad 3+3+4 = 10$$

$$4.1.9 = 36 \quad 4+1+9 = 14$$

$$\mathbf{6.6.1 = 36} \quad \mathbf{6+6+1 = 13}$$

Tučně jsme zvýraznili jediné dva rozklady, které mají stejný součet. Profesor zjišťující věk tedy musel na domě vidět právě číslo 13, když mu informace o součinu a součtu nestačila. Pak již mu stačilo znát, že nejstarší dcera nosí brýle, tj. že je jedna nejstarší. To je případ věků 2, 2 a 9 let, což je i řešením úlohy.